

Średniowieczne kościoły Słupska i powiatu słupskiego

Opracowanie: Władysław Goliński

Ustka, sierpień- wrzesień 2025 kor.

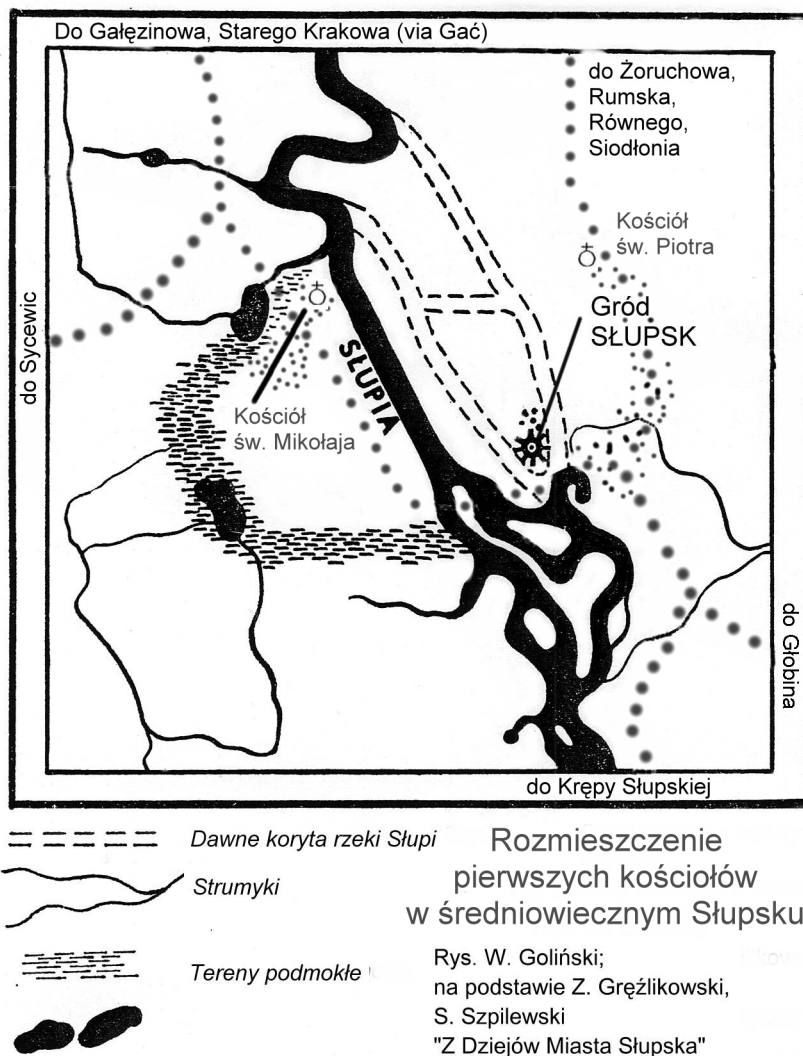
Spis treści

Średniowieczne kościoły Słupska.....	5
1. Dawny kościół (drewniany) parafialny pw. św. Piotra, zastąpiony budowlą z cegły w czasach nowożytnych.....	5
2. Dawny kościół klasztorny norbertanek pw. św. Mikołaja, obecnie Miejska Biblioteka Publiczna.....	6
3. Kościół dominikanów pw. św. Jacka.....	9
Historia kościoła	9
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Jacka.....	9
4. Kaplica szpitalna pw. św. Jerzego.....	11
Opis architektoniczny kaplicy.....	11
5. Kościół parafialny pw. Najświętszej Marii Panny	12
Historia kościoła	12
Schematyczny opis architektoniczny	13
Średniowieczne kościoły powiatu słupskiego.....	15
1. BARCINO, pow. słupski, gm. Kępice.....	16
Historia kościoła pw. św. Anny	16
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Anny.....	16
2. BUDOWO, pow. słupski, gm. Dębica Kaszubska	18
Historia kościoła pw. Matki Boskiej Królowej Polski	18
Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Królowej Polski	18
3. CHARNOWO, pow. słupski, gm. Ustka.....	22
Historia kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego	22
Opis architektoniczny kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego	22
4. DĘBNICA KASZUBSKA pow. słupski, gm. Dębica Kaszubska.....	23
Historia kościoła pw. św. Jana Chrzciciela.....	23
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Jana Chrzciciela	23
5. DUNINOWO, pow. słupski, gm. Ustka.....	25
Historia kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej.....	25
Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	25
6. GARDNA WIELKA, pow. słupski, gm. Smołdzino.....	28
Źródła; KOŚCIÓŁ W GARDNIE WIELKIEJ.....	28
Opis architektoniczny kościoła pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny	29
7. GRABNO- ZIMOWISKA, pow. słupski, gm. Ustka.....	31
Historia kościoła pw. św. Mikołaja.....	31
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Mikołaja.....	31

8. KOBYLNICA, pow. słupski, gm. Kobylnica.....	33
Historia kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa.....	33
Opis architektoniczny kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa.....	33
9. KWAKOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica.....	35
Historia kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny.....	35
Opis architektoniczny kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny	35
10. MOŻDŻANOWO, pow. słupski, gm. Ustka.....	37
Historia kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła.....	37
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła	37
11. OSOWO, pow. słupski, gm. Kępice.....	41
Historia kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa.....	41
Opis architektoniczny kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa.....	41
12. ROWOKÓŁ, pow. słupski, gm. Smołdzino	43
Sanktuarium Maryjne na Rowokole.....	43
Badania archeologiczne na Rowokole.....	43
Posadowienie Sanktuarium Maryjnego na Rowokole.....	43
Historia sanktuarium na Rowokole.....	44
13. SIERAKOWO SŁUPSKIE, powiat słupski, gm. Kobylnica.....	46
Historia kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	46
Opis architektoniczny kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	46
14. SŁONOWICE, pow. słupski, gm. Kobylnica.....	48
Historia kościoła pw. św. Stanisława Kostki.....	48
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Stanisława Kostki.....	48
15. STOWIĘCINO, pow. słupski, gm. Główny.....	51
Historia kościoła pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika.....	51
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika.....	51
16. STRZELINO, pow. słupski, gm. Słupsk.....	52
Historia kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego.....	52
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego.....	52
17. SWOŁOWO, pow. słupski, gm. Słupsk.....	55
Historia kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	55
Opis architektoniczny kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.....	56
18. USTKA, pow. słupski, gm. Ustka.....	58
Historia kościoła pw. św. Jana Chrzciciela i św. Mikołaja.....	58
19. WIESZYNO, pow. słupski, gm. Słupsk.....	58
Historia kościoła pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej.....	58
Opis architektoniczny kościoła pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej.....	58
20. WYTOWNO, pow. słupski, gm. Ustka.....	61

Historia kościoła pw. św. Franciszka z Asyżu.....	61
Opis architektoniczny kościoła pw. św. Franciszka z Asyżu	61
21. ZĘBOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica.....	64
Historia kościoła pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych.....	64
Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych.....	64
Literatura.....	67

Średniowieczne kościoły Słupska

Ryc. 1. Usytuowanie najstarszych kościołów w Słupsku.

1. Dawny kościół (drewniany) parafialny pw. św. Piotra, zastąpiony budowlą z cegły w czasach nowożytnych

Najstarszy kościół w Słupsku nosił wezwanie św. Piotra. Kościół ten był wzmiankowany w dokumencie wystawionym przez Mściwoja II w 1281 r. Jako jedyna świątynia w Słupsku pełnił rolę kościoła parafialnego. Po wybudowaniu kościoła pw. Najświętszej Marii Panny podzielono parafię kościoła św. Piotra na dwie części; lewobrzeżny Słupsk podlegał teraz pod kościół Najświętszej Marii Panny. Osada prawobrzeżna, która teraz stanowiła parafię była zamieszкана przez ludność słowiańską, posługującą się językiem kaszubskim. Napływowa, od 2- giej poł. XIII w., ludność niemiecka miała swoją parafię na lewobrzeżnym Słupsku, podległą pod nowo wybudowany kościół. Osada ludności słowiańskiej podlegała jurysdykcji książęcej. Budynek kościoła św. Piotra musiał powstać przed rokiem 1281 skoro został wtedy wymieniony w dokumentach, przyjmuje się, że był to budynek drewniany. W miejscu tego kościoła został wybudowany w XIV w. kościół murowany z cegły w stylu gotyckim, był oszkarpowany. Była to

bazylika trzynawowa. Niestety, budynek ten spłonął w 1616 r., kościół odbudowano i rozbudowano w 1797r. został on rozebrany i w 1860 r. gmina protestancka wybudowała nowy kościół, który przetrwał do naszych czasów. Parafia rzymsko- katolicka przejęła budynek kościelny w 1945 r., nastąpiła zmiana wezwania na kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Słupsku.

Bulwersujące jest nazewnictwo określenia schematycznej postaci „wygrawerowanej” w kamieniu na: bożek stepowy (w domyśle słowiański). Kamień znaleziono w zgliszczach kościoła po pożarze, a konkretnie w dolnych partiach kościoła św. Piotra. Kamień z Bożkiem wyrytym na „kamieniu stepowym”- tak nazywał tą rzeźbę nasz regionalista Walter Witt. Od niego poszło to nazewnictwo na polską literaturę historyczną. W istocie jest to schematycznie przedstawiona ludzka postać identyczna prawie z przedstawieniem apostołów na krzyżu z VI w. cmentarza w Moon, Irlandia. Szersze uzasadnienie dla pochodzenia schematu człowieka wykutego w słupskim kamieniu jest przedstawione w moim artykule:

<http://biblioteka.ustka.pl/ustka-tu-i-tam/maleiduzepasje/1039-goliski>

artykuł pt.: *O kamieniu stepowym i grodziskach.*

Fot. 1. Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Słupsku widziany od wschodu, 2019.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. 2. Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Słupsku widziany od południa, 2019.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

2. Dawny kościół klasztorny norbertanek pw. św. Mikołaja, obecnie Miejska Biblioteka Publiczna

Pierwszy raz w źródłach kościół św. Mikołaja został wymieniony w 1276 roku, miało to miejsce w dokumencie sporządzonym przy sposobności podarowania młyna przez księcia Mściwoja II, był to młyn znajdujący się obok kościoła. Jednak wcześniej, bo w 1269 r. jest wymieniony w dokumencie księcia Mściwoja II kapelan kościoła św. Mikołaja w mieście Słupsku. Kapelan ten już wcześniej był wymieniany w dokumencie z 1240 roku. Zatem wybudowanie kościoła św. Mikołaja było dokonane już przed 1240 rokiem, nie wiadomo jednak, kiedy dokładnie wyświęcono tą świątynię wykonaną jako kościół drewniany, zbudował go książę Świętopełk II, ze statusem kościoła prywatnego. Rodzaj uposażenia i wezwanie jakie kościół otrzymał wskazują na przeznaczenie dla kupców i rzemieślników przybywających do Słupska z okolic Lubeki. Nie zachował się zarejestrowany wygląd tego pierwszego średniowiecznego kościoła¹.

Mieszkańcy Słupska, aby odejść od kościoła prywatnego przystąpili do budowy odrębnego kościoła parafialnego. Według historyka prof. Barbary Popielas- Szultka kościół ten miał

¹ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 7

początkowo wezwanie św. Maurycego, zmienili wezwanie Krzyżacy i do dziś nosi kościół parafialny wezwanie Najświętszej Marii Panny. Budowa tego kościoła przypada na jej ukończenie w około 1281 roku. Jest to największa świątynia w Słupsku.

Kiedy zostały zastąpione drewniane zabudowania klasztorne na budynki murowane (plac pod nowe budynki norbertanki uzyskały w 1311 r.) i kiedy również wybudowano murowaną świątynię pod tym samym wezwaniem tego dokładnie nie wiadomo. Nie wiadomo też jak długo trwały prace budowlane i kiedy je zakończono. Nowe zabudowania były z cegły i były kryte słomą. Pomimo wielu pożarów i zniszczeń kościół św. Mikołaja zachował do obecnych czasów swoją pierwotną postać. Na podstawie zachowanych ze średniowiecza fragmentów murów przyjmuje się, że kościół murowany zbudowano w XIV wieku lub na początku XV wieku².

Budynki zakonu norbertanek i kościoła św. Mikołaja stanowią całość funkcjonalną. Kościół jest orientowany tzn. jego prezbiterium jest od strony wschodniej (od strony rzeki), wieża od zachodu (dziś to jest ul. Grodzka). Przypuszcza się, że obecną wieżę wybudowano w 1477 roku³.

Pożar miasta mający miejsce w 1395 roku spowodował między innymi spalenie organów w kościele św. Mikołaja.

Początki działań reformacyjnych w Kościele mają miejsce w Słupsku już 1522 roku, kiedy to na polecenie opata klasztoru w Białobokach sprowadzono reformatora luterańskiego. Gdy w roku 1523 zmarł książę Bogusław X, za panowania jego następcy doszło w Słupsku do buntu religijnego i zwycięstwa ruchu reformacyjnego⁴.

Po wprowadzeniu w Słupsku wyznania luterańskiego postanowiono, że nabożeństwa ewangelickie odbywać się będą tylko w kościele Mariackim. Pozostałe kościoły miały pozostać puste. Na sprzeciw byłych norbertanek w kościele św. Mikołaja odbywały się jednak nabożeństwa ewangelickie. Dawne mniszki miały też swego kaznodzieję. Po wszystkich przepychankach o pozostawienie klasztoru uchwałą sejmiku stanowego w Wolinie z dnia 23 maja 1569 roku przewidywano, że klasztor jest przeznaczony dla panien z szlacheckiego rodu, dopuszczano też naukę panien pochodzenia z bogatego mieszczaństwa.

W 1665 roku kolejny pożar pochłonął klasztor i kościół, z którego pozostały jedynie mury. Spalonego kościoła nie odbudowano a jedynie nakryto dachem, aby ochronić mury, nie starczyło bowiem pieniędzy na odbudowę wypalonego wnętrza kościoła. Budynek świątyni popadał w coraz większą ruinę⁵.

[...] Dopiero w 1737 roku staraniem pułkownika Stedinga kościół został odbudowany i zamieniony na zbór garnizonowy. Postarano się o jego niezbędne wyposażenie i umeblowanie. Nad odbudowaną wówczas amboną umieszczono napis o następującej treści:

„Roku pańskiego 1737, dnia 23 czerwca kościół ten został odbudowany na rozkaz Królewskiej Mości, po 200 latach ruiny, poświęcony na kościół garnizonowy i zostało w nim odprawione wg Trinitatis anno 1737 przez kapelana wojskowego pułku dragonów Trencknera, pierwszy raz ewangelicko- luterańskie nabożeństwo i rozdana komunია.” [...] ⁶

Kiedy pułkownik von Steding opuścił wraz ze swoim pułkiem Słupsk w 1740 r. to kościół św. Mikołaja zamieniono na magazyn i wozownię.

W czasie wojny siedmioletniej (1756- 1763) przebywające od jesieni 1759 r. do wiosny 1760 r. w Słupsku wojska rosyjskie używały kościół św. Mikołaja za zgodą rady miejskiej jako cerkwi prawosławnej, ale też i jako miejsca swojego zakwaterowania. Już po pobycie Rosjan

² Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 11,12

³ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 12

⁴ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 37

⁵ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 200, s. 38

⁶ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 38

kościół użytkowano jako magazyn i remiza strażacka, popadł stopniowo w ruinę do tego stopnia, że belki stropowe groziły zawaleniem, także samo dach uległ zniszczeniu.⁷

W latach 70- tych XVIII w. rada miejska Słupska postanowiła dostosować budynek kościoła św. Mikołaja na potrzeby oświaty miejskiej, w budynku po przeróbkach od 1772 r. mieściła się szkoła dla ubogich dzieci.

Kolejna przebudowa kościoła miała miejsce w 1819 r. dostosowująca budynek do potrzeb szkoły elementarnej. Aby zabezpieczyć południową ścianę dobudowano nowe cztery przypory. Wymieniono też wszystkie okna, przebudowano wejście od zachodu. Szkoła elementarna prowadziła swoją działalność edukacyjną od 1920 roku. W 1834 roku dodano działalność pierwszej w Słupsku średniej szkoły żeńskiej.

W 1926 roku w dawnym kościele św. Mikołaja mieściła się szkoła dla dzieci niedorozwiniętych umysłowo i także mieściło się tu kilka klas żeńskiego gimnazjum.⁸

W marcu 1945 roku, zaraz po wejściu Armii Czerwonej do Słupska żołnierze tej armii podpalili słupską starówkę. Doszczętnie wypaliło się wnętrze i spalił się dach dawnego kościoła św. Mikołaja. Od 1955 roku zaczęto sporządzać plany odbudowy miejskiej słupskiej starówki. W opiniach konserwatora zabytków z początku lat sześćdziesiątych XX w. ruina kościoła św. Mikołaja miała pozostać odbudowana w swoim średniowiecznym wyglądzie. Projekt odbudowy kościoła został sporządzony w 1962 roku dawny kościół został przeznaczony na powiatową i miejską bibliotekę. Odbudowę rozpoczęły po wcześniejszym odgruzowaniu prace ziemne podjęte w 1965 r. Uroczyste otwarcie biblioteki po odbudowie miało miejsce 10 września 1971 roku.⁹

Fot. 3. Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja, obecnie biblioteka- przy Słupi, 2007.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Fot. 4. Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja obecnie biblioteka- widok od południa, 2007.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

⁷ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 39

⁸ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 43

⁹ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 50, 51

Fot. 5. Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja, obecnie biblioteka- wejście, 2007.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Fot. 6. Słupsk, dawny kościół pw. św. Mikołaja obecnie biblioteka- widok od południa, 2007.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

3. Kościół dominikanów pw. św. Jacka

Historia kościoła

Dominikanie, sprowadzeni do Słupska przez księcia gdańskiego Mściwoja II na prośbę Wojana, przeora w Gdańsku¹⁰- po 1278 roku mieli prawo wyboru miejsca na klasztor i kościół. Wybrali miejsce na lewym brzegu rzeki Słupi, które dopiero po 1310 roku objęła relokacja i kościół znalazł się w obrębie lokacyjnego miasta. Potwierdzenie fundacji ma miejsce w 1325 roku, przez księcia Warcisława IV¹¹. W 1395 roku ma miejsce pożar miasta¹².

Gotycki kościół, który w swojej pierwotnej części istnieje do dzisiaj, był wznoszony przez dominikanów od drugiej połowy XIV wieku do pierwszej połowy XV stulecia.

Reformacja w Słupsku przyniosła dwukrotne plądrowanie świątyni w 1523 i ponownie w 1534, po tej destrukcji mury kościoła były bliskie zawaleniu konstrukcji kościoła¹³. Dopiero od początku XVII wieku kościół został wyremontowany i został zamieniony na ewangelicki kościół zamkowy.

W połowie XIX wieku kościół uległ gruntownej restauracji, uległy zmianie lica ścian i w oknach wprowadzono wąskie kolumnienki. Niestety, kościół spłonął w i po tym pożarze w 1892 roku wprowadzono neogotyckie szczyty i pseudobarokowy hełm wieży. Podczas działań wojennych sam budynek nie uległ większym zniszczeniom, częściowemu zniszczeniu uległy okna i dach.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Jacka¹⁴

Kościół położony jest w południowo- wschodniej części starego miasta.

Świątynia posiada dwunawowy, trójprzęsłowy korpus, na osi nawy południowej jest wydłużone prezbiterium, prostokątne, czteroprzęsłowe; od zachodu wbudowana w fasadę wieża na rzucie prostokąta, górą ośmioboczna. Między pierwszym i drugim przęsłem nawy od południa znajduje się wieloboczna wieżyczka schodowa. Między prezbiterium i korpusem lektorium. Sklepienia gwiaździste czteroramienne, z żebrami o profilu półwałkowym, w nawie południowej na

¹⁰ PUB II , nr 1126, s. 398

¹¹ PUB VI, nr 3886, s. 299-300

¹² F. Woken; Beytraß zur Pommerischen Historie. Leipzig 1732, s. 155

¹³ Mroczko Teresa, Arszczyński Marian, *Architektura gotycka w Polsce*, tom II, W- wa 1995, s. 209

¹⁴ Mroczko Teresa, Arszczyński Marian, *Architektura gotycka w Polsce*, tom II, W- wa 1995, s. 209

półkolistych wspornikach. Ściany z wydatną odsadzką od północy i od południa, na niej wsparte szerokie, przyściennie arkady. Filary międzynawowe ośmioboczne. Łuki arkad od południa fazowane dwuuskokowo, od północy profilowane (wklęsła, faza). Prezbiterium opięte przyporami. Szczyt wschodni prezbiterium sterczynowy z blendami.

Kościół posiada długość około 28 metrów, szerokość 8,5 metra a wysokość wnętrza 15 metrów. Kościół nakrywa wspólny dach dwuspadowy. Na zewnątrz prezbiterium opięte jest sklepieniami gwiaździstymi i rozczłonkowane przyściennymi uskokowymi arkadami.

Fot. 7. Słupsk, kościół pw. św. Jacka, widok od wschodu, 2007.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Fot. 8. Słupsk, kościół pw. św. Jacka, widok od wschodu, 2007.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Fot. 9. Słupsk, kościół pw. św. Jacka, widok od południowego- wschodu, 2019.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. 10. Słupsk, kościół pw. św. Jacka, widok od południowego- zachodu, 2019.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. Władysław Goliński

4. Kaplica szpitalna pw. św. Jerzego¹⁵

Kaplica została zbudowana zapewne w I poł. XV w.

Została odnowiona w 1610 roku. Została zniszczona pożarem w 1681 roku. Kopulasty dach z latarnią został zbudowany w 1689 roku. Kaplicę przeniesiono do parku przy południowym narożu Starego Miasta. Dach z gontu pochodzi z 1960 roku.

W źródłach jest wzmiankowana wikaria w kaplicy św. Jerzego poza murami w 1492r. i 1493r.¹⁶

Opis architektoniczny kaplicy¹⁷

Kaplica położona jest w południowej części Starego Miasta.

[...] Na rzucie nieumiarowego ośmioboku. Wokół centralnej przestrzeni osiem głębokich arkadowych wnęk, sklepionych kolebkowo. Między wnękami masywne półfilary na rzucie trójkąta. W licu filarów załamane kątowo lizeny; w załamaniach służki wiązkowe, trójdzielne, z półkolistymi wspornikami. Krawędzie wnęk i lizen fazowane. Na osi wejścia nisza ołtarzowa z wnęką w grubości muru od północnego- wschodu. Elewacje ujęte ramami z kształtek: trójwałkowej, wydzielającej lizeny w narożach, półwałkowej w cokole i gzymsie wieńczącym oraz wałkowej i wklęsłej u podstawy listwy pod gzymsiem. Okna koliste w obramieniach półwałkowych. Portal zachodni czterouskokowy, bogato profilowany. [...]

¹⁵ Mroczo T., Arsyński M.; *Architektura gotycka w Polsce*, t. II, Warszawa 1995, s. 210

¹⁶ *Klempin*, nr 655, s. 77-78; nr 986, s. 120

¹⁷ Mroczo T., Arsyński M.; *Architektura gotycka w Polsce*, t. II, Warszawa 1995, s. 210.

Fot. 11. Słupsk, kaplica św. Jerzego, 2006.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Fot. 12. Słupsk, kaplica św. Jerzego, 2006.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

5. Kościół parafialny pw. Najświętszej Marii Panny

Historia kościoła

W dokumencie z 1180 r. był wzmiankowany Rudolf, rector ecclesiae¹⁸. W 1243 r. jest wymieniony pleban Rudolf¹⁹.

Kościół św. Mikołaja był prywatnym kościołem a gmina niemiecka potrzebowała pilnie kościoła dla zachowania swoich potrzeb religijnych, więc mieszczanie słupscy przystąpili do budowy własnego kościoła parafialnego²⁰. W dokumencie lokacyjnym z 1310 roku jest wymieniony kościół do postawienia tej świątyni na lewym brzegu Słupi w obrębie lokowanego miasta. Kościół został uposażony 4 łanami ziemi. Pierwotnym wezwaniem świątyni był św. Maurycy, wezwanie kościoła zmieniono na Najświętszej Marii Panny już później, kiedy miastem rządili Krzyżacy- lata 1329-1342²¹.

¹⁸ PUB I, nr 86, s.61.

¹⁹ PUB I, nr 410, s. 325

²⁰ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku, Słupsk 2004, s. 9.

²¹ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku, Słupsk 2004, s. 9

Sądzi się, że kościół Najświętszej Marii Panny został pobudowany w II połowie XIV wieku. Od początku swego istnienia kościół ten obsługiwał gminę niemiecką. W 1395 r. i 1476 mają miejsce pożary miasta²².

W 1490 roku są wzmiankowane wikarie w kaplicy Mislawa przy ołtarzach śś. Erazma i Anny²³.

W 1491 roku jest wzmiankowana wikaria²⁴.

W 1491 roku jest wzmiankowana wikaria Panny Marii²⁵.

W 1492 roku jest wzmiankowana wikaria ołtarza Trzech Króli²⁶.

W 1493 roku są wzmiankowane wikarie ołtarza św. Krzyża i wikaria Bożego Ciała²⁷.

Poważnie rozbudowano świątynię Mariacką około 1500 roku, a w czasie zamieszek związanych z reformacją wzburzony tłum wtargnął do kościoła niszcząc ołtarz, figury świętych i obrazy. To zniszczenie wyposażenia miało miejsce 1525 roku.

Po wprowadzeniu w Słupsku wyznania luterańskiego postanowiono, że nabożeństwa ewangelickie odbywać się będą tylko w kościele Mariackim. Inne kościoły miały być zamknięte dla nabożeństw i praktyk religijnych²⁸. Po interwencji wiernych nabożeństwa odbywały się również w kościele św. Mikołaja.

Remontu dokonano zmieniając pokrycie dachu w 1772 roku, zmiana wieży 1779 roku. Restauracji w stylu neogotyckim dokonano 1858-1860; rozebrano wówczas zakrystię i kaplicę przy wieży, nastąpiło gruntowne odnowienie wnętrza. Zamontowano nowe wsporniki kaplicy południowej i prezbiterium. Wybudowano szczyty nad południową nawą boczną, zamontowano okucie lizen (? przypór) nawy głównej od południowej strony. Wybudowano fryzy, gzymsy i zwieńczenia wieżyczek schodowych. Dokonano przelicowania ścian wieży oraz po 1894 roku przekształcono kruchtę pod wieżą i sklepienia na piętrze²⁹.

Po wejściu do Słupska Armii Czerwonej w marcu 1945 r. kościół uległ poważnemu zniszczeniu, został odbudowany w latach 1945-1948.

Schematyczny opis architektoniczny

Kościół Najświętszej Marii Panny jest trójnawową bazyliką. Kościół jest orientowany co oznacza występowanie prezbiterium po wschodniej stronie a wieży z kruchtą po stronie zachodniej. Świątynia posiada duże wydzielone prezbiterium zamknięte pięcioboczną absydą. Od zachodu nawę główną zamyka masywna wieża o wysokości ok. 50 m. Wygląd wieży powielany jest we wielu pomorskich kościołach.

²² F. Woken; *Beytrag zur Pommerischen Historie*, Leipzig 1732, s. 155.

²³ Klempin, nr 94, nr 95, s. 14.

²⁴ Klempin, nr 268, s. 36.

²⁵ Klempin, nr 659, s. 78.

²⁶ Klempin, nr 644, s. 76.

²⁷ Klempin, nr 964, nr 985, s. 120.

²⁸ Halina Machura, Zdzisław Machura, Zofia Madela; *Przedziwne dzieje kościoła św. Mikołaja i zakonu norbertanek w Słupsku*, Słupsk 2004, s. 37.

²⁹ Mroczko T., Arsyński M.; *Architektura gotycka w Polsce*, t. II, Warszawa 1995, s. 209.

Fot. 13. Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Fot. 14. Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Fot. 15. Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny, portal wejścia głównego, 2007.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

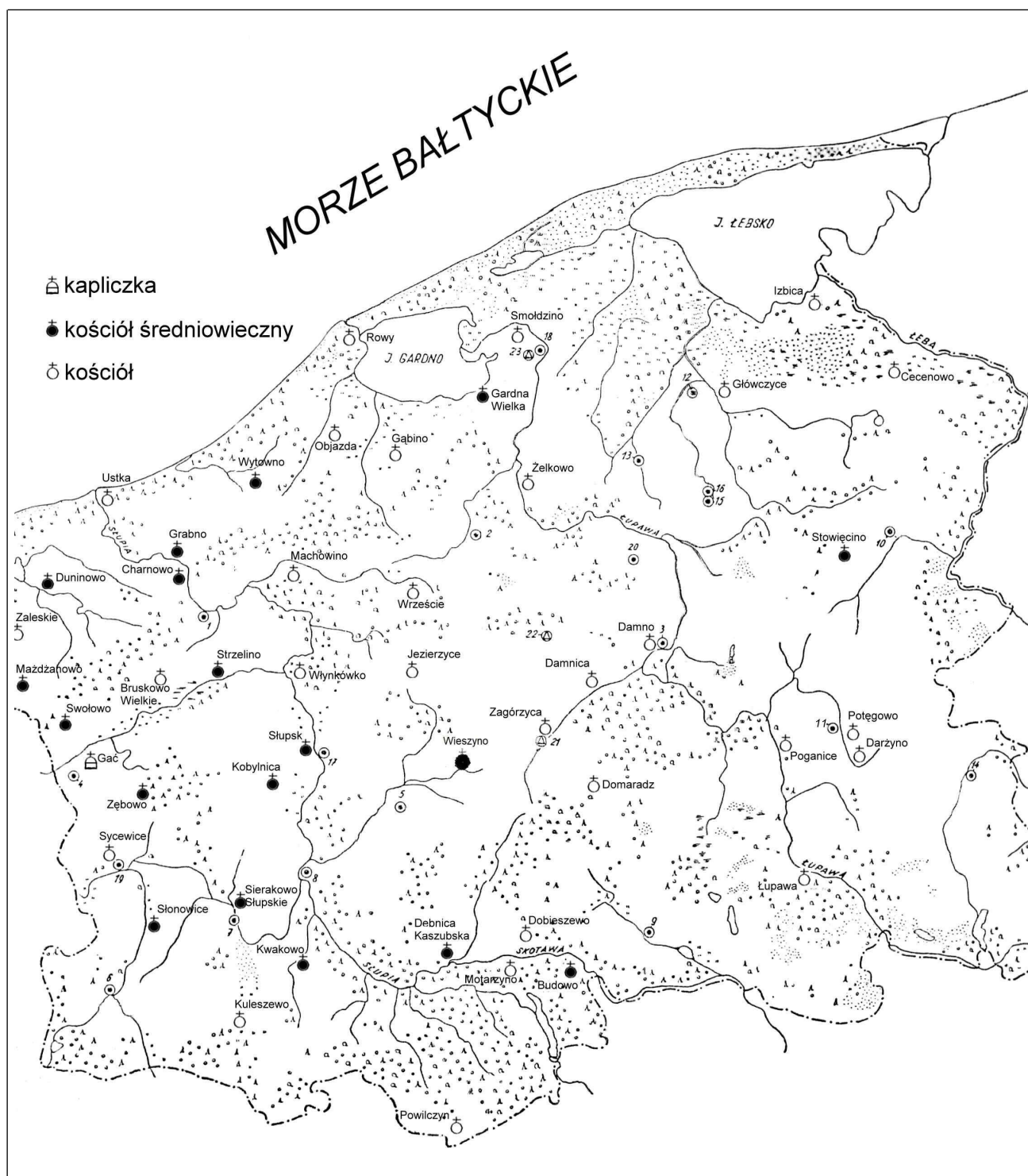
Fot. Maria Golińska

Fot. 16. Słupsk, kościół Najświętszej Marii Panny, ściana północna z rzygaczem, 2007.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Średniowieczne kościoły powiatu słupskiego

Ryc. 2. Rozmieszczenie kościołów jest na planie byłego województwa słupskiego. Mapa stanowi załącznik do sprawozdania z badań weryfikacyjnych grodzisk przeprowadzonych na terenie powiatu słupskiego. (jesień 1968-1970), UAM Poznań.). Na tej podstawowej mapie naniesiono dodatkowo obok istniejącej symboliki grodzisk-symbolikę kościołów. Mapka nie pokazuje położenia dwóch średniowiecznych kościołów, mianowicie kościołów w **Osovie** i **Barcinie**, bo mapa nie obejmuje gminy Kępice- przyłączonej do powiatu słupskiego przy ostatnim podziale administracyjnym. Kościoły te występują w części opisowej.

1. BARCINO, pow. słupski, gm. Kępice

Historia kościoła pw. św. Anny

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół wzniesiono w 2-giej połowie XVI w., wieża kościoła została wzniesiona w XVII w. (niektóre źródła podają powstanie wieży w XVIIIw.) Kościół został powiększony w XIX w. o całe dwa przęsła, naśladujące pierwotną zabudowę.

Z dawnego wyposażenia kościoła zachowała się średniowieczna chrzcielnica kamienna, ołtarz główny z II połowy XVIII wieku, ołtarz boczny w kaplicy z XIX wieku oraz dwa lichtarze z 1853 roku.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Anny

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis), Barcino*. Szczecin 1992.

BARCINO, woj. słupskie, gm. Kępice, siedziba parafii (Bartin)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. św. Anny.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Przed 1945r. hełm wieży wieńczyła chorągiewka z datą 1739 (zapewne rok wykonania hełmu). Kościół przebudowany i powiększony w latach 1864-65.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Murowany z cegły, w nawie 6-7,5 * 11-11,5 * 24-25,5cm; w wieży 7-8 * 12,5-13,5 * 27-30cm; w wątku nieregularnym i wendyjskim, w nawie miejscami z użyciem przyciętych fragmentów cegły krótszych od główki. W dolnej części S elewacji wieży fragmentami dekoracyjnego wątku z zendrówek, tworzącego wzór z rombów. W dolnych partiach murów wieży nieliczne niewielkie głązy umieszczone pojedynczo w ceglanym licu w porządku warstwowym, partie cokołowe wieży i miejscami nawy z dużych, przełamanych głązów. W wieży i ścianie W nawy niezamurowane otwory po maczulcach rusztowań, w bocznych ścianach nawy otwory te nie występują. Kościół nieotynkowany.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Kościół został w latach 1864-65 przedłużony ku E o ok. 2. przęsła trójboczne zamknięcie o formach ściśle naśladujących architekturę pierwotnej części budowli. Jednocześnie od S dobudowano dużą neogotycką kruchtę. Zachowały się ściany boczne pierwotnej nawy, wieża i część detalu. Znaczne partie lica i ościeży otworów wymieniono podczas przebudowy.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Sala pierwotnie bezwieżowa, o niemożliwej do ustalenia formie zamknięcia E, od W późniejsza, znacznie węższa, kwadratowa wieża dostawiona do W ściany nawy Szer. nawy 9,54m; wieży 4,9m; dł. nawy w części pierwotnej 16,2m; wieży 5,1m; gr. ściany W nawy 0,68m, ścian bocznych 0,57m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. W ścianie N 4 lizeny, u dołu występujące 0,32m przed lico, na wys. 1,27m nad poziom posadzki spłycone dwiema odsadzkami do 0,14m, zakończone na wys. 2,9m nad poziom posadzki. Spośród lizen 3 odpowiadają ściśle zewnętrznym przyporom, ostatnia (1. od E) - zakończeniu E pierwotnej ściany N. Są to więc przypory częściowo wciągnięte do wnętrza nawy. Od wewnątrz brak śladów styku ścian pierwotnych i z XIXw., zamknięcie prezbiterium wyróżnione pionowymi uskokami, zwężającymi wewnątrz o 0,3m od N i S. Przejście z wieży do nawy i wejście z kruhty prostokątne, z XIXw.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ujęty 2 uskokami, w dolnej partii posiada ościeża pierw., podwyższony i zamknięty łukiem ostrym w XIXw. Pierwotna forma łuku portalu niemożliwa do ustalenia. Szer. zewnętrzna portalu 2,1m.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna pierwotnej części nawy duże (szer. w świetle 1,08m), ostrołukowe, ujęte sfazowanym uskokiem z węgiem tworzącym prosty uskok. Większość cegieł w oknach wymieniona w XIXw., większe partie ościeży zachowało 3. od W okno ściany N, w 1. od W oknie ściany S zachowały się fragmenty lewej nasady łuku. W części nawy z XIXw. okna wzorowane na oknach pierwotnych, w bokach zamknięcia znacznie mniejsze.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa oszkarpowana, wydatne (0,8m) 2-uskokowe przypory szer. 0,75m, w narożach W ustawione skośnie. Przypory części z XIXw. wzorowane na pierwotnych. Brak cokołu. Nawę obiega także w XIXw. części szeroki podokapowy fryz ząbkowy wys. 4. warstw cegieł, którego odcinki zakończone są w odległości 1. główki cegły od przypór. W widoku obok wieży częściach szczytu W po 1. małej blendzie o łuku półkołowym, łuki całkowicie odnowione cegłą XIXw. W bocznych ścianach wieży w 1/2 jej wysokości małe okienko o łuku odcinkowym, w górnej części po 2 duże, wys. otwory dźwiękowe zamknięte łukami odcinkowymi. W ścianie W tylko 1 otwór o łuku odcinkowym, zapewne powiększony w XIXw.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Wydatne przypory o 2 uskokiach, wobec braku jakichkolwiek śladów planowanych sklepień pełniące jedynie rolę członującego rytmicznie elewację elementu dekoracyjnego, mogą być wzorowane na przyporach naw bocznych kościoła NMP w Sławnie. Częściowe wciągnięcie przypór do wnętrza, z całą pewnością nie są to późniejsze podpory empor, gdyż wysokość ich odsadzek jest zbyt mała, całkowicie nieprzydatna do oparcia podłóg empor ma w pobliskich miastach jedną tylko analogię w małej, centralnej kaplicy św. Jerzego w Słupsku z końca XVw., było za to popularne w późnogotyckiej architekturze zachodniej części Pomorza w sakralnych budowlach Stargardu, Szczecina i Pyrzyce; a także na wschodzie w późnogotyckich kościołach Gdańska. W architekturze kościołów wiejskich jest to motyw bardzo rzadki, poza Barcinem zastosowano go tylko w dwóch kościołach: w Suchoj Koszalińskiej i w Karsiborzu k. Świnoujścia, a więc również w znacznej odległości od podobnych rozwiązań w miastach.

DATOWANIE. Wydatne przypory, ostrołukowe okna i fryz ząbkowy są formami typowymi dla gotyckiej architektury Pomorza. Motywem pozwalającym datować nawę na przełom XVw. i XVIw. jest przede wszystkim częściowe wciągnięcie przypór do wnętrza nawy. Znaczna szerokość fryzu ząbkowego, uznana przez J. Kohte za podstawę do znacznie późniejszego datowania jako charakterystyczna dla schyłku średniowiecza, nie wydaje się być kryterium na tyle istotnym, by przesunąć datowanie na 2. poł. XVIw., gdyż np. w szczycie kościoła w Borkowie Wielkim k. Łobza z 1506r. Występuje fryz ząbkowy o wysokości zaledwie 1. warstwy cegieł. Wieża pochodzi zapewne z poł. XVIw., o czym świadczy portal o gotyckiej jeszcze formie, lecz o profilowaniu silnie spłyconym, ograniczonym do 2. zaledwie uskokiów, jak w Dębnicy Kaszubskiej (1584r.). Obecność w ścianie S wieży gotyckiego dekoracyjnego wątku z zendrówek, tworzącego wzór rombowy, przeczy datowaniu wieży przez J. Kohte na XVIIw.

LITERATURA. 1. J. Kohte, *Die Bau- und Kunstdenkmäler...*, Kr. Schivelbein, Dramburg, Neustettin, Bublitz u. Rummelsburg, s.114-115. Datowanie: 2. poł. XVIw., wieża XVIIw.

2. P. Maliszewski, *Zabytki...*, z.6, s.18. Datowanie: 2. poł. XVIw., wieża XVIIw.

3. *Schematyzm...*, s.278-279. Datowanie: 2. poł. XVIw., wieża 1739r.

Fot. 17. Barcino, kościół pw. Św. Anny, widok od W.
Źródło: Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński.

Fot. 18. Barcino, kościół pw. Św. Anny, widok od N.
Źródło: Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński.

2. BUDOWO, pow. słupski, gm. Dębica Kaszubska

Historia kościoła pw. Matki Boskiej Królowej Polski

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół, zdaniem ekspertów pochodzi z pierwszej poł. XIVw., wieża kościelna z XVI w. Jest wymurowany z cegły. Kościół uległ pożarowi, po tym zdarzeniu zmieniona została konstrukcja dachu. Z zabytkowego wyposażenia kościoła zachowała się rokokowa polichromia o motywach roślinnych z XVIII wieku i barokowe zdobienia.

Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Królowej Polski

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Budowo. Szczecin 1992.

BUDOWO, pow. słupski, gm. Dębica Kaszubska, siedziba parafii (Budowo)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. MB Królowej Polski

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Wg dokumentu ok. 1600r. kościół w Budowie istniał od ok. 300 lat.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. W 1607r. kościół odnowiono, spłonął w 1815r., odbudowano go w 1816r.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Nawa murowana z cegły 8-8,5*13-13,5*28-29cm z dużą ilością przepalek, w wątku wendyjskim i nieregularnym, w otworach kształtka o profilu fazy i ćwierćłobka. Spoiny opracowane wypukło. Nawę oczyszczono w ostatnich latach z grubego tynku, otynkowane tylko fragmenty ścian w przy wieży. Miejscami nad powierzchnią terenu widoczna górna część fundamentu z nieobrobionych głazów. Wieża grubo otynkowana, ustalenie materiału budowlanego niemożliwe. Przy powierzchni terenu widoczne duże, nieobrobione głazy.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Zachowane mury kościoła z większością detalu. Okna przekształcone, większość przypór usunięta. **ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE.** Duża sala prostokątna pierwotnie bezwieżowa, od W dostawiona później kwadratowa wieża, której E ścianę nadbudowano nad W ścianą nawy. Szer. nawy 10,7m, wieży 6,9m, dł. nawy 24,7m, wieży 5,9m, całego kościoła 30,6m; gr. murów nawy poniżej odsadzki 1,06m; ściany W wieży 0,83m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane o wyrównanym licu. W ścianach bocznych nawy na wysokości 2,53m nad poziomem posadzki biegnie odsadzka szerokości 15cm (w ścianie S przez całą długość nawy, w ścianie W tylko pomiędzy portalem S i narożem E). We wrożnikach E odsadzka przechodzi na ścianę E, gdzie między oknami podnosi się w kształcie lekko zaokręzonego łuku, mogącego być tarczową nasadą niskiego sklepienia (wys. łuku ok. 4,6m nad poziom posadzki). W dolnej części ściany E szereg 6 nisz o łukach odcinkowych (2. nisz od S ma łuk półkołowy, lekko załamany w nasadach), szer. nisz 0,53-0,61m, wys. 0,94-1,2m, gł. 0,3-0,44m. Nad łukami dwu środkowych, najszerzych i najgłębszych nisz, biegną łukiem odcinki gzymsu z główek. Wewnątrz wieży dawniej portal W nawy, duży, o silnie zaokrąglonym ostrołuku, z łukiem okalającym z wozówek, ościeża o profilu dwóch uskoków o narożach ściętych wklęsłą (ćwierćłobkiem). Portal obecnie częściowo zamurowany, w jego wierzchołku wewnętrzny uskok skutu w celu pomieszczenia wejścia na chór muzyczny. Szerokość wewnętrzna portalu 2,1m, wys. 4,1m; być może właściwy otwór przejścia był pierwotnie mniejszy, a obecne profilowane ościeża tworzyły okalającą go blendę. Wieża o konstrukcji z niewydatnymi wewnętrznymi filarami wrożnymi, połączonymi łukami odcinkowymi poniżej stropu przyziemia.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży o łuku półkołowym, pozbawiony profilu i niszy portalowej od wewnątrz, w 1986r. ubytki tynku odsłaniały w archiwolcie cegłę z XIXw., w 1987r. portal ujęto nową opaską z tynku. Średniowieczna forma portalu nie zachowała się. Wejście do nawy w ścianie S prostokątne, z XIXw.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna przekształcone w XIXw., duże o łukach odcinkowych. W ścianie E zamurowane duże okno pierwotnie o silnie zaokrąglonym łuku ostrym, ujęte profilem 2 sfazowanych uskoków, szer. między zewnętrznymi uskokami 2,75m. W ścianie S przy oknach obecnych widoczne ślady zniszczonych okien pierwotnie ostrołukowych, zapewne ujętych uskokiem, szer. 1,78m. Wszystkie pierwotne okna z łukami okalającymi z wozówek, główek i dziewiątek.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa pierwotnie oszkarpowana, w ścianie S i częściowo N widoczne ślady skutych przypór o szer. 0,75-0,78m, dzielących elewację nawy na 5 przęseł. Zachowane przypory narożne, dwuuskokowe (górny uskok obiega przyporę z 3 stron), w narożach E skośne, w narożach W proste. Brak cokołu, gzyms podokapowy z XIXw. W ścianie E poniżej zamurowane okna 3 blendy o łukach odcinkowych, szer. 0,62m, wys. 1,16m, gł. 0,16m; oddzielone laskami o szer. 1. główki cegły. W lewej (S) części ściany E widoczny pionowy szew lub pęknięcie. Szczyt E o częściowo obniżonych krawędziach, co spowodowało zniszczenie fragmentów łuków niektórych blend. U podstawy biegnie przez całą szer. ściany E fryz tynkowy wysokości 3 warstw cegieł, ujęty od góry i dołu niewydatnymi gzymsikami z główek. Szczyt bogato rozczłonkowany: na osi duża wnęka w kształcie prostego krzyża łacińskiego, nad którego ramionami biegną 2 odcinki fryzu ząbkowego wys. 3 warstw. Po obu stronach krzyża, poniżej jego ramion po 4 blendy, z których wewnątrz zamknięte są prosto (być może pierwotnie, przed obniżeniem szczytu, łuki tych blend znajdowały się w wierzchołku nad ramionami krzyża i fryzem ząbkowym); 2. od środka ostrołukowo, natomiast 3. od środka-dwułuczem ostrołukowym. W 4 blendach najbliższych środka szczytu po 2. wąskie nisze zamknięte ostrołukowo, dolne z nich znacznie niższe, w 6. niszach małe prostokątne okienka wentylacyjne poddasza. Blendy rozmieszczone są w niewielkich odstępach, pasy muru m. nimi mają szer. od 1 główki do główki wraz z wozówką, maleje ona od środka ku nasadom szczytu. Szczyt W w większości zasłonięty przez wieżę, w widocznych fragmentach rozczłonkowany blendami o zamknięciu schodkowo uszeregowanym dwułuczem, na S od wieży półkołowym, na N-

ostrołukowym. Wieża niemal pozbawiona dekoracji, w ścianach bocznych po 2 małe prostokątne szczelinowe okienka, oraz w górnej części po 2. wąskie otwory dźwiękowe, zamknięte łukami półkołowymi. W elewacjach S i E krótkie odcinki szerokiego wnątkowego fryzu podokapowego.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Przebieg odsadzki w ścianie E wewnątrz nawy w formie łuku tarczowego sklepienia (porównaj z opisem w punkcie 8) uznać można za jedyny ślad pierwotnej- zarzuconej już w trakcie budowy ściany E- koncepcji bogatszego, niż zrealizowane, rozwiązania przestrzennego kościoła. Ponieważ łuk tarczowy jest zbyt wąski, by mógł posłużyć do przesklepienia całej szerokości nawy, można interpretować go alternatywnie jako świadectwo:

a) planowanego pierwotnie trójbocznego, sklepionego zamknięcia salowego wnętrza (lub- co mniej prawdopodobne ze względu na wymiary- wyodrębnionego prezbiterium). Ściana E byłaby wówczas pierwotnie znacznie krótsza, jednak pionowy szew w jej S części nie może być śladem poszerzenia po zmianie planu. Szew ten nie odpowiada bowiem wyznaczonej przez rozpiętość łuku tarczowego długości ściany wieloboku, zlokalizowany jest zbyt daleko od osi kościoła (nasada łuku przypada na N od obecnego okna, natomiast szew ok. 2,5m dalej, na S od okna). Trójboczna forma zamknięcia nawy miałaby analogie w salowych kościołach rejonu Sławna i Darłowa, np. Stary Kraków czy Stary Jarosław.

b) zamierzonego podziału wnętrza na 3 nawy (byłby to wówczas łuk tarczowy sklepienia nawy środkowej) w układzie halowym, przy czym nie wykonano już łuków tarczowych sklepień naw bocznych. Reliktem tego założenia byłyby również skośne przypory w E narożach nawy. Bezwieżowa, pozbawiona chóru hala o prostokątnym rzucie korpusu, byłaby rozwiązaniem unikatowym, jedyną analogię na zachód od Regi, daleko poza granicami Pomorza, mógłby stanowić znacznie wcześniejszy kościół w Hohen Viecheln pomiędzy Wismarem i Schwerinem w Meklemburgii, wzniesiony na początku XIVw. Bardziej prawdopodobne jest założenie, że źródłem koncepcji kościoła w Budowie mogły być po odpowiedniej redukcji- późnogotyckie halowe świątynie Gdańska. Fryz tynkowy ujęty gzymsikami z główek, biegnący przez całą szerokość elewacji od naroża do naroża, jest elementem dekoracyjnym typowym dla architektury Prus, natomiast na Pomorzu występuje bardzo rzadko, w pojedynczych zabytkach, których detal można wiązać z pruskimi właśnie wpływami. Zastosowane w szczytach formy blend są częste zarówno na Pomorzu, jak i w Prusach, zamknięcie dwułuczem odgrywało znaczną rolę szczególnie w okresie późnego gotyku na terenie państwa zakonnego, w tym także Gdańska. Dla motywu krzyża w szczycie E, bardzo archaicznego w kontekście pozostałych detali, wskazanie bezpośredniego pierwowzoru nie jest możliwe. Zapewne nawiązuje on do XIIIw. Granitowo- ceglanych szczytów kościołów Meklemburgii i zależnych od nich podobnych kompozycji w rejonie Szczecina (Wołczkowo, Mierzyn); być może za pośrednictwem nielicznych późnogotyckich redakcji motywu w rejonie Stargardu, zwłaszcza w szczycie kościoła w Suchaniu z poł. XVw. (podobną, jak w Budowie, rolę uzyskał duży krzyż w szczycie kościoła w Sądowie w rejonie Pyrzyc). Pozbawioną wystroju wieżę należy zaliczyć do kręgu wpływów monumentalnych wież Słupska, Darłowa i Sławna (fasada W).

Architektura kościoła w Budowie łączy tradycje pomorskie z wpływami z terenu Prus, przy czym pierwotna, bardzo wcześnie zarzucona koncepcja ukształtowania przestrzeni wnętrza- na ile możliwe jest jej rozpoznanie, przy czym za bardziej prawdopodobną uznać należy drugą z wymienionych rekonstrukcji - wydaje się świadczyć o przewadze impulsów płynących ze wschodu. Wobec położenia wsi w pobliżu granicy ziemi słupskiej z pozostającą w latach 1329-1455 we władaniu zakonu krzyżackiego ziemią bytowską, na rubieży zasięgu średniowiecznego wiejskiego murowanego budownictwa sakralnego na Pomorzu, odzwierciedlenie w formach kościoła krzyżujących się wpływów z obu wielkich nadbałtyckich regionów sztuki jest naturalnym zjawiskiem.

DATOWANIE. Ostrołukowe blendy szczytu E i silnie zaokrąglone łuki ostre okien i portalu W nawy, wraz z częściowo półkołowymi łukami szczytu W pozwalają datować nawę kościoła na 2.

połowę XVw. Motyw krzyża w szczycie E, służący autorom dotychczasowych opisów kościoła za podstawę datowania na XIVw. lub przełom XIII i XIVw., nie upoważnia do takich wniosków, gdyż jest na obszarze położonym na wschód od Regi zjawiskiem całkowicie wyjątkowym; natomiast z 2. połowy XVw. znane są analogiczne, późnogotyckie redakcje tego motywu z okolic Stargardu i Pyrzyc. Za powstaniem kościoła dopiero w 2. połowie XVw. przemawia także jego planowana, niezrealizowana forma przestrzenna.

Wieża w obecnym stanie, z przekształconym portalem, nie daje podstaw do ściślejszego datowania. Jako młodsza od nawy mogła powstać w końcu XVw. lub na początku XVIw., z przypuszczeniem tym zgodna jest półkołowa forma łuków otworów dźwiękowych.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- und Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.2-3. Rys.3 Datowanie: okres gotyku.

2. H. Heyden, Neue Aufsätze..., s.192.

3. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.17 i 19 (w katalogu brak opisu miejscowości). Datowanie: 1. poł. XIVw.

4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.5. Datowanie: XIII/XIVw. 1. poł. XIVw., wieża XIV/XVw.

5. Schematyzm..., s.113. Datowanie: XIII/XIVw., wieża XVIw.

Fot. 19. Budowo, kościół NMP. Fot. Gdaniec.

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Virgin_Mary_Queen_of_Poland_c_hurch_in_Budowo#/media/File:B%C3%B9dow%C3%B2_-_ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_NMP_Kr%C3%B3lowej_Polski.JPG

Fot. 20. Budowo, kościół NMP. Fot. Torrosbak

https://pl.wikipedia.org/wiki/Budowo#/media/Plik:Budowo_powiat_slupski9.jpg

3. CHARNOWO, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Źródła są zgodne co do pochodzenia kościoła (a właściwie jego wieży) z XVw. Korpus kościoła pochodzi z XVIII wieku, posiada konstrukcję szachulcową w jego starszej części i murowaną w jego nowszej części, był przebudowany w II- giej połowie XIX wieku. Z zabytkowego wyposażenia kościoła zachował się ołtarz główny z przełomu XVII i XVIII wieku, prospekt organowy, empora i ławy z tego samego okresu oraz zabytkowe stalce z 1625 roku.

Opis architektoniczny kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Charnowo. Szczecin 1992.

CHARNOWO, woj. słupskie, gm. Ustka, parafia Ustka (Arnshagen) W 1337r. Arndeshagen.

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. Znalezienia Krzyża Św.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Proboszcz w Charnowie wzmiankowany w 1412r., w latach 1539 i 1566 dokonano wizytacji kościoła.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża murowana z cegły 7,5-8,5 * 12-13 * 26-28,5 cm, liczne przepałki, pojedyncze główki z brunatną glazurą, watek gotycki i nieregularny, w partii cokołowej do nierównej wysokości, maksymalnie do ok. 1m, oraz pojedynczo w elewacji W przełamane głązy, płaską powierzchnią przełamu ściśle licujące z ceglanym murem.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła zachowała się tylko wieża. Nawa wraz z poprzecznymi aneksami ryglowa z XVII-XVIIIw.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wieża na planie kwadratu, szerokość 5,3m; długość 5,1m; grubość ściany W 1,18 m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża otwarta na nawę niewielką ostrołukową arkadą oprofilowaną 2 uskokami, wewnętrznymi, uskok częściowo zasłonięty przez drewnianą ościeżnicę drzwi nawy Szerokość przejścia arkady 2,4m.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ostrołukowy, ujęty 2 uskokami i łukiem okalającym z wozówek, szerokość portalu 1,92m, przejścia 1,32m; wysokość 2,60m, przejścia 2,32m. Portal jest przesunięty o 0,3m w stosunku do osi symetrii wieży.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W każdej ze ścian (W, N i S) w 1/2 wysokości wieży małe okienko o łuku półkołowym, ujęte ostrołukową niszą. W górnej części po 2 otwory dźwiękowe o łuku półkołowym, ujęte 1. uskokiem. W ścianie W poniżej otworów dźwiękowych dodatkowo niewielka blenda kołowa. W ścianie E powyżej dachu nawy 2. niewielkie otwory dźwiękowe o łukach półkołowych.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Masywna bryła wieży, pozbawiona istotnego rozczłonkowania, nawiązuje zapewne do wieży kościoła NMP w Darłowie. Blenda kołowa w elewacji W ma analogię w wieżach pobliskich kościołów w Grabnie - Zimowiskach (gdzie towarzyszy jej fryz ząbkowy) i w Mońdzanowie gdzie w ścianie W występują 2. takie blendy, natomiast po jednej- w ścianach bocznych). Być może w wieżach tej grupy naśladowano 2. duże blendy z górnej części elewacji W wieży kościoła w Kwakowie koło Słupska z połowy Xvw.

DATOWANIE. Współwystępowanie w detalu wieży łuków ostrych i półkołowych oraz obecność blendy kołowej pozwalają datować wieżę na 2. połowę XV w.

LITERATURA.

1. Böttger, Die Bau- und Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.1.

Datowanie: średniowiecze.

2. Heyden, Neue Aufsätze..., s. 199.

3. H. Schulz, Pommersche..., s.89.

Datowanie: średniowiecze.

4. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s. 72. Datowanie: XVw.

5. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.27. Datowanie: XVw.

6. Schematyzm..., s.346. Datowanie: XVw.

Fot. 21. Charnowo, kościół widziany od północy.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. 22. Charnowo, kościół widziany od zachodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Dariusz Gulbicki

Fot. Dariusz Gulbicki

4. DĘBNICA KASZUBSKA pow. słupski, gm. Dębnica Kaszubska

Historia kościoła pw. św. Jana Chrzciciela

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Jednym z ciekawszych zabytków jest stojący we wsi niegdyś ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki kościół parafialny. Kościół został pobudowany w 1584 roku. Kościół został odnowiony i powiększony w latach 1781-86.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Jana Chrzciciela

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Dębnica Kaszubska. Szczecin 1992.

DĘBNICA KASZUBSKA, pow. słupski, siedziba gminy i parafii (Raths- Damnitz)

WĘZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. św. Jana Chrzciciela.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Kościół zbudowany w 1584r., odnowiony i powiększony w latach 1781-86.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku uniemożliwia dokładne ustalenie budulca kościoła. W dolnych partiach wieży i ścianach bocznych nawy spod tynku widoczne miejscami niewielkie, nieobrobione kamienie. U podstawy W naroży wieży duże płaskie głązy, występujące przed lico do ok. 0,4m. W górnej części W elewacji wieży ubytek tynku odsłania cegłę o średniowiecznym formacie i drobne kamienie.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Zachowana jest w całości pierwotna forma wieży wraz z detalem oraz boczne ściany nawy, jednak z przekształconymi oknami. W XVIIIw. kościół przedłużono ku E o ryglową krótką nawę poprzeczną i trójboczne prezbiterium, w związku z czym rozebrano E ścianę pierwotnej nawy.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Sala prostokątna z zapewne równoczesną kwadratową wieżą W (tynki uniemożliwiają stwierdzenie stosunku wiekowego wieży i nawy. Szerokość nawy 7,3m; wieży 6,9m; dł. nawy 13,3m, wieży 7m, całej pierwotnej części kościoła 20,3m; gr. muru W wieży 0,93m. Nawa zapewne nie uległa znacznemu skróceniu podczas rozbudowy kościoła.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany nawy i przyziemia wieży grubo otynkowane, o wyrównanym licu. Wieża otwarta na nawę niemal całą szerokością wnętrza, zwężoną tylko o 2 płytkie lizeny w przejściu, występujące 13cm przed lico ścian wieży. Otwór z wieży do nawy nie ma formy arkady, zakończony jest poziomo na wysokość stropu nawy.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ostrołukowy, ujęty 2 uskokami, szer. 2,17m, przejście szer. 1,65m; wys. 2,78m. Wewnętrzny uskok portalu zasłonięty i spłycony przez drewnianą ościeżnicę drzwi. Od wewnątrz wieży przejście bez niszy portalowej.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna nawy duże, o łukach odcinkowych, z XVIIIw. W przyziemiu wieży bezpośrednio nad wierzchołkiem łuku portalu W małe okienko o łuku odcinkowym; podobne, nieco większe okienka w ścianach N i S. Na piętrze wieży w ścianach W, N i S po 1. niewielkim okienku prostokątnym. Okienka wieży pochodzą zapewne z czasu jej budowy.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Kościół nieoszkarpowany, jedynie w narożach W nawy płytkie, bezuskokowe lizeny szer. 1,4m, występujące 0,2m przed lico nawy ku N i S. Brak cokołu, gzyms podokapowy z XVIIIw. W górnej części ścian wieży bezpośrednio pod koroną muru w każdej z 4 ścian po 2 przeźrocza dźwiękowe o łukach odcinkowych, w ścianie W obecnie zamurowane.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Wieża kościoła pozbawiona dekoracji, z wysoko umieszczonymi przeźrociami dźwiękowymi o łukach odcinkowych oraz ostrołukowym uskokowym portalem mimo powstania w 1584r. Posiada wszelkie cechy późnogotyckich wież kościołów wiejskich okolic Słupska i Sławna w ich najprostszej, pozbawionej dekoracji blendami wersji (porównaj np. wieżę kościoła w Zębowie). Nowożytnym już elementem są trzy małe okienka w przyziemiu oraz- być może- nadanie przejściu z wieży do nawy formy prostokątnego otworu.

DATOWANIE. Wg informacji podanych przez L. Böttgera kościół zbudowano w 1584r.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- und Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.6-7. Datowanie: 1584r.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.74, 21. Datowanie: 1584r.
3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.27. Datowanie: 1584r.

Fot. 23. Dębica Kaszubska, kościół pw. św. Jana Chrzciela. Fot. Gdaniec.

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Saint_John_the_Baptist_church_in_D%C4%99bnica_Kaszubska#/media/File:D%C3%A3bnica_Kasz%C3%ABbsk%C3%B4_k%C3%B2sc%C5%82.JPG

Fot. 24. Dębica Kaszubska, kościół pw. św. Jana Chrzciela. Fot. Gdaniec.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Saint_John_the_Baptist_church_in_D%C4%99bnica_Kaszubska#/media/File:D%C3%A3bnica_Kasz%C3%ABbsk%C3%B4_k%C3%B2sc%C5%82_\(15\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Saint_John_the_Baptist_church_in_D%C4%99bnica_Kaszubska#/media/File:D%C3%A3bnica_Kasz%C3%ABbsk%C3%B4_k%C3%B2sc%C5%82_(15).jpg)

5. DUNINOWO, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

XV wieczny kościół w Duninowie jest zabytkiem klasy zerowej. Dawniej był kościołem ewangelickim, obecnie jest świątynią parafii rzymsko- katolickiej. Kościół był wzmiankowany już 1374 roku, zapiski o parafii są z 1493 roku. Z dawnego wyposażenia świątyni zachował się gotycki dzwon, barokowa ambona z końca XVII wieku, ołtarz główny i boczny, chrzcielnica, ławy empory, prospekt organowy i witraże z XIX wieku. Cennym zabytkiem jest płyta nagrobna J. Crummeliusa z 1615 roku i znajdujący się nad nią drewniany kartusz z dwoma herbami oraz dwoma skrzyżowanymi kopiami rycerskimi. W XIX wieku kościół w Duninowie za sprawą właścicieli dóbr von Belowów był ośrodkiem luterńskiego separatyzmu.

Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Duninowo. Szczecin 1992.

DUNINOWO, pow. słupski, gm. Ustka, siedziba parafii (Dünnow, w 1493r. Dunnow)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół pw. MB Częstochowskiej, w 1374r. p.w. NMP, św. Jana Ewangelisty i św. Małgorzaty.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Dnia 25 czerwca 1374r. kościół w Duninowie został poświęcony.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. W 1750r. wykonano barokowy hełm wieży. Konserwacja i rozbudowa kościoła w latach 1875-77.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku uniemożliwia ustalenie materiału. W cokole wieży i niekiedy w prezbiterium spod cegły XIXw. Odsłaniają się duże, przełamane głązy tworzące nierówny fundament. W wyższych piętrach wnętrza wieży ściany nieotynkowane, z cegły gotyckiej. Wg opisu L. Böttgera kościół mur. z cegły w wątku gotyckim, na kamiennym fundamencie. W portalu W nawy użyto kształtek o profilu migdała, wałka i ćwierćwałka; żebra sklepienia prezbiterium mają profil wałka na podkładce z 2 wklęsł.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA.

Ocenę stopnia zachowania kościoła uniemożliwiają tynki. Całowitemu przekształceniu uległy w XIXw. okna, podczas rozbudowy od S dostawiono dużą łożę kolatorską, od N- zakrystę.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Prostokątna nawa, oddzielona łukiem tęczowym od prezbiterium o równej z nawą szerokości, założonego na planie 6/10 z narożem na osi kościoła, ściany N i S są nieznacznie dłuższe od 4. ścian zamknięcia; od W dobudowana do nawy młodsza, niemal kwadratowa wieża. Nawa i prezbiterium wzniesione zostały zapewne równocześnie. Szerokość prezbiterium i nawy 11,25m; wieży 7,4m; dł. prezbiterium 10,0m, nawy 15,75m, wieży 7,15m, całego kościoła 32,9m. Grubość ścian nawy 1,02m, ściany tęczowej 0,76m, ścian wieloboku E 0,87m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wygładzonym licu. Nawę oddziela od prezbiterium szeroki (7,6m) ostrołuk tęczowy. W prezbiterium sklepienie krzyżowo-żebrowe w przeszle prostokątnym, oraz 5- promienne w wieloboku. Masywne, grubo otynkowane żebra o profilu wałka na podkładce ujętej dwiema wklęsłkami spływają wprost na ściany tworząc ciężkie, proste wsporniki o trapezowym przekroju poziomym. Sklepienie jest zapewne pierwotne, wynika to także z opisu L. Böttgera.

Wewnątrz wieży drugi portal W nawy, ostrołukowy, w części cokołowej o wys. 0,5m nad poziom podłogi o skośnych, pozbawionych profili gładach, wyżej bogato profilowany, od zewnątrz kolejno migdał ujęty 2. żłobkami, 2 wałki we wklęsłkach, oraz krawędź przejścia zaokrąglona ćwierćwałkiem. Szer. portalu 2,8m, pierw. przejścia 2,04m; wys. odpowiednio 3,93 i 3,55m. Przejście wewn. nawy bez niszy portalowej, obustronnie zamurowanej w górnej części. Po obu stronach portalu widoczne fragmenty pierwotnego cokołu ściany W nawy, zakończonego pionowymi uskokami.

Wieża o konstrukcji z filarami wroźnymi, połączonymi w 2. piętrze wnętrza ostrołukami konstrukcyjnymi o nierównej wysokości.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży bardzo wysoki, ostrołukowy, oprofilowany 2. uskokami, szer. przejścia 1,7m; wys. 4,25m. Obecnie przejście portalu podwyższone zostało zapewne w XIXw. do pełnej wysokości ujmującej pierwotne przejście blendy- świadczy o tym zarówno jego znaczna wysokość, jak i mała liczba uskoków w krawędziach.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna nawy duże, ostrołukowe, przedłużone niemal do posadzki, zapewne całkowicie z XIXw. W zamknięciu E prezbiterium okna mniejsze, ostrołukowe, od zewnątrz i wewnątrz oprofilowane uskokiem, przedłużona ku dołowi zewnętrzna krawędź uskoku tworzy poniżej okna płycinę z krótkim odcinkiem wąskiego fryzu ząbkowego- okna te w części górnej mogą nawiązywać do okien pierwotnych.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa i prezbiterium oszkarpowane, przypory dość wydatne, (0,8-0,82m) 1-uskokowe. Krótkie odcinki cokołu nawy widoczne po obu stronach d. portalu W wewnątrz wieży to jedyna pozostałość pierwotnego cokołu o profilu ćwierćwałka ujętego z obu stron 2 drobnymi uskokami, wys. cokołu 0,7m, szer. 12cm. Na zewnątrz cały kościół obiega prosty ceglany cokół z XIXw., w jego licu widoczne miejscami nieobrobione

głazy. Gzyms podokapowy z XIXw., poniżej w prezbiterium biegną stalowe ściągi. Wieża pozbawiona wystroju, w każdej z 4 ścian poniżej gzymsu wieńczącego z XIXw. 2 otwory dźwiękowe o łukach półkołowych, w ścianie W obustronnie zamurowane W ścianie S poniżej 2 małe okienka, prostokątne i o łuku półkołowym.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Plan kościoła posiada zasadnicze cechy typu tzw. kościoła chórowego, gdyż równe szerokością nawie prezbiterium nie zostało w jakikolwiek sposób wyodrębnione w bryle budowli. W przestrzeni wnętrza kościoła wydzielono jednak dwie odrębne części, nie tylko poprzez łuk tarczowy, lecz także przez różne formy przekrycia- strop w nawie i sklepienie w chórze. Jako budowla jednonawowa z oddzielnym łukiem tęczowym i sklepieniem prezbiterium na planie 6/10 z przyporą na osi, kościół w Duninowie jest rozwiązaniem unikatowym w skali Pomorza. Wszystkie pozostałe realizacje kościołów typu chórowego zamknięte są od E trzema lub pięcioma bokami. Jedyną analogię dla planu z przyporą na osi wśród kościołów pomorskich miast stanowi monumentalny, obejściowy, bazylikowy chór kościoła NMP w Stargardzie. Jedynym kościołem typu chórowego, w którym zastosowano łuk tęczowy, jest świątynia w Kiełpinie koło Gryfic, gdzie łuk usytuowano jednak o przeszło dalej ku E u nasady trójbocznego zamknięcia. Można przypuszczać, że forma kościoła w Duninowie powstała jako odmienny od pozostałych, jednostkowy wariant kościoła typu chórowego, będący wyrazem charakterystycznej dla późnego gotyku tendencji do komplikacji wnętrza sakralnych.

Sklepienia prezbiterium o prostej formie krzyżowej i wielopromiennej są znacznie uboższe od gwiazdzystych sklepień far okolicznych miast.

Pozbawiona dekoracji monumentalna wieża wzorowana jest zapewne na wieży kościoła NMP w Darłowie. Także profile kształtek portalu W nawy odnaleźć można w detalu tej świątyni. Profil żeber sklepiennych prezbiterium ma analogię jedynie w żebrach sklepienia zakrystii kościoła w Cisowie z 4. ćw. XVw., podobny jest także do pierwotnego profilu lasek w oknach naw bocznych kościoła NMP w Słupsku.

DATOWANIE. Przestrzenny kształt kościoła, a także ostrołukowy, bogato profilowany portal W nawy, oraz forma pierw. cokołu nawy pozwalają datować nawę i prezbiterium na 2 połowę XVw. Prosta forma sklepień prezbiterium nie przeczy temu datowaniu, będąc wyrazem nie tyle ich archaizmu, co częściej w architekturze kościołów wiejskich redukcji. Wieża o półkołowych łukach otworów dźwiękowych oraz być może pierwotnego otworu przejścia portalu mogła powstać w końcu XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp. s.9-10, Datowanie: najpóźniej XVw.
2. H. Heyden, Neue Aufsätze..., s.199.
3. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.18, 75, Datowanie: XVw.
4. H. Schulz, Pommersche..., s.90-91, Datowanie: XVw.
5. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.28. Datowanie: XVw.
6. Schematyzm..., s.332. Datowanie: XIVw.

Fot. 25. Duninowo, kościół od północnego- wschodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. 26. Duninowo, kościół od wschodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. Władysław Goliński

6. GARDNA WIELKA, pow. słupski, gm. Smołdzino

Źródła; KOŚCIÓŁ W GARDNIE WIELKIEJ

Ksiądz Stanisław Kujot; *KTO ZAŁOŻYŁ PARAFIE W DZISIEJSZEJ DIECEZYI CHEŁMIŃSKIEJ? (Z MAPĄ) CZĘŚĆ PIERWSZA I DRUGA*, NAKŁADEM TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU, TORUŃ- 1903 i 1904. Fragmenty związane z kościołem w Gardnie Wielkiej:

[...] „Zanim jedyny, jaki się przechował, dowód podamy, że stolica włocławska czy kruświcka przynajmniej za Bolesława Śmiałego istniała i na Pomorze gdańskie się rozciągała, wykażemy, że Pomorze to na pewno już chrześcijańskie było, gdy św. Otto z Bambergu Pomorze nad Odrą nawracał (r. 1124).³⁰

Dowodu tego dostarcza podróż misyjna biskupa. Według dokładnego opisu jej zaszedł on na wschód do Kołobrzega. Stąd udał się już tylko do Białogrodu nad Prosną (Persante), który, jak żywociarz sam zapisał, o dzień drogi od Kołobrzega leży, ale nie na wschód, tylko na południe. Dalszych grodów na wschód położonych, jak Gdańsk, Białogród nad Łebą, Gardna podle jeziora tegoż nazwiska, gdzie teraz resztki Słowińców dogorywają, Słupsk, Sławno, Otto św. już nie zwiedzał, nie był nawet w Koszalinie³¹ pod Gołą górą, w pobliżu Kołobrzega, a jednak po tej podróży misyjnej nawrócenie całego Pomorza już było dokonane; tamtego dalszego, ku Wiśle położonego, ani wtenczas, ani później nikt nie nawracał — dla tego chyba że ono już chrześcijańskie było.

Zgadza się na to Małecki, choć w części tylko. Według niego nastąpiło nawrócenie okolicy Gdańska po r. 1112, w którym książę polski Nakło, Wyszogród i trzecią jakąś twierdzą, pewnie Świecie, na Pomorzanach zdobył.³²...

...Z tegoż r. 1280 jest wiadomość o kościele św. Piotra w Chmielnie.³³ R. 1282 zachodzi kościół św. Stanisława w Gardnie,³⁴ w tej części Pomorza gdańskiego, która do diecezji włocławskiej nie należała....

³⁰ przyp. aut.: Biskup Otton III z Bambergu odbył swoją podróż misyjną w dwu przejazdach tzn. w roku 1124 i w roku 1127.

³¹ przyp. aut.: Koszalin w czasie podróży misyjnych Ottona III z Bambergu był niewielką osadą, wioską. W dokumencie pierwszy raz został wymieniony ponad pół wieku później, po podróżach misyjnych biskupa z Bambergu jako wieś przy Sanktuarium Maryjnym na Górze Chełmskiej (ksiądz Stanisław Kujot nazwał tą górę „pod Gołą górą”)

³² Gallus, 111—112

³³ Pommerellisches Urkundenbuch

³⁴ Scriptores Rerum Prussicarum

... Czy fundacyi tych kościelnych w XII wieku było więcej, nie wiemy, ale wystarcza nam wiedzieć, że takowe były. Więcej wykazać możemy z XIII wieku. Idą tu najprzód kościoły św. Stanisława w czasie przed i po kanonizacji jego wzniesione w Rumi³⁵, w Pelplinie³⁶, w Świeciu³⁷ i poza granicami archidyaconatu w Gardnie pod Słupskiem w ziemi sławskiej. R. 1282 powiada Mściwój II, że ojciec jego Świętopełk opatrzenie mu wyznaczył³⁸; niezawodnie on też był jego założycielem.” [...]

Opis architektoniczny kościoła pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Gardna Wielka. Szczecin 1992.

Gardna Wielka, pow. słupski, siedziba parafii.

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. Nawiedzenia NMP, w 1285r. p.w. św. Stanisława.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. W 1284r. książę Mestwin II przekazał patronat nad kościołem w Gardnie klasztorowi w Białobokach i kościołowi św. Mikołaja w Słupsku; w 1288r. potwierdzono ponownie tę darowiznę. W latach 1282-90 występuje w źródłach Themo, plebanus in Gardna.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Ok. 1842r. kościół przebudowano, rozbierając dużą wieżę.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Kościół otynkowany, cementowe tynki tworzą 2 grube warstwy. Po odkuciu latem 1989r. tynków z dolnej części drugiego od E przeszła³⁹ ścian bocznych odsłonięto pierwotne lico z cegły gotyckiej w wątku nieregularnym, sięgające do wys. ok. 2m nad poziom terenu w ścianie S i ok. 1,5m w ścianie N. Ponad powierzchnią terenu widoczne niektóre z głazów kamiennego fundamentu.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Nawa uległa w XIXw. znacznej przebudowie, jednak- jak sądzić można na podstawie zamieszczonego przez L. Böttgera planu z 1842r.- zachowano jej pierwotny plan, oraz rozczłonkowanie elewacji wewnętrznej. Pierwotna wieża została wówczas całkowicie rozebrana i zastąpiona nową, neogotycką.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Obszerna prostokątna sala, z węższą wieżą W o niemożliwym obecnie do ustalenia stosunku wiekowym względem nawy. Szer. 9,6m; dł. 19,6m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Z opisu i planu w inwentarzu L. Böttgera wynika, że przyporom w elewacji zewnętrznej odpowiadają we wnętrzu lizeny⁴⁰, połączone łukami o nieznannej formie i tworzące dzięki temu duże, członujące wewnętrzną elewację blendy⁴¹.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA, 10. Brak śladów pierwotnych okien i portali.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Kościół oszkarpowany, wysokie 1-uskokowe przypory są w miejscach skucia tynku całkowicie przemurowane cegłą XIXw. W narożach W przypory proste, w narożach E ustawione skośnie. W ścianie E dwie przypory sugerują podział wnętrza na 3 nawy. Szczyt E o schodkowych krawędziach, podzielony na 8 pól 9 lizenami o przekątnym ustawieniu, nad krawędzią szczytu przechodzącymi w niskie sterczyny. W każdym z pól smukła blenda o łuku odcinkowym. Szczyt ten, utrzymany w typie późnogotyckich szczytów z terenu państwa zakonnego, jest zapewne w całości dziełem architekta, który prowadził przebudowę w XIXw. (na rysunku kościoła sprzed przebudowy szczyt nie wykracza ponad dach nawy).

³⁵ Pommerellisches Urkundenbuch

³⁶ Pommerellisches Urkundenbuch

³⁷ Oswald Balcer, Genealogia

³⁸ Pommerellisches Urkundenbuch

³⁹ przeszło, odcinek sklepienia (lub przestrzeń odpowiadająca temu odcinkowi, również w planie),

⁴⁰ lizena, pionowy pas na murze podobny do pilastra, jednak bez bazy i głowicy, często połączony z sąsiednimi lizenami fryzem arkadowym (romanizm). Służy do podziału płaszczyzny ściany i jej wzmocnienia.

⁴¹ blenda *archit.*, ślepy otwór, płytką wnęka w murze, w formie arkady a. okna (wg słownika Kopalińskiego)

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Rozczłonkowanie elewacji wewnętrznej nawy dużymi blendami- o ile nie są to przygotowane dla sklepień łuki tarczowe- jest rzadkim motywem w architekturze pomorskich kościołów wiejskich. Jego genezę można wiązać z tzw. techniką grubego muru, występującą w szeregu dużych gotyckich kościołów w miastach. Świątyń wiejskich podejmujących ten motyw jest zaledwie 9, najbliższe z nich to kościoły w Czerninie k. Kołobrzegu z 1. ćw. XVIw. i Wieszyńie k. Słupska (motyw obecnie niezachowany) z drugiej połowy XVw. Naśladujące wielopłaszczyznową organizację ścian miejskich far blendy sprowadzone zostały w tych kościołach do roli ornamentu. Dawna wieża rozczłonkowana była wg rysunku w inwentarzu w ścianach bocznych dwiema wysokimi, dwudzielnymi blendami o odcinkowych łukach podziałów. Taki rodzaj rozczłonkowania w zachodniej części Pomorza związany był z kręgiem wpływów dekoracji wież kościoła NMP w Stargardzie. Bardzo podobny wystrój posiada wieża nowomarchijskiego kościoła w Nawodnej k. Chojny.

Dwie ostrołukowe ślepe arkady w przyziemiu bocznych ścian wieży, niezależnie od tego, czy były pierwotnie otwarte, nawiązują z pewnością do wież z tzw. przejazdem poprzecznym do osi kościoła. Zdwojenie otworów przejazdu jest rozwiązaniem unikatowym. Ponieważ nieliczne wieże z przejazdem występują wyłącznie w zachodniej części Pomorza (najdalej na wschód wysunięty jest kościół w Chociwlu), przejście w Gardnie motywu z tak znacznej odległości pozwala domniemywać, że także kompozycja i forma blend mogła być wzorowana na grupie naśladownictw blend typu stargardzkiego.

DATOWANIE. Wobec braku w obecnym stanie kościoła jakichkolwiek pierwotnych detali podstawę dla datowania stanowią głównie członujące wewnętrzne elewacje nawy, blendy. Wraz z dekoracją dużej wieży pozwalają one datować kościół na drugą połowę XVw.

LITERATURA.

1. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s. 11-12. Bez datowania.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s. 77. Datowanie: gotycki.
3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.28. Datowanie: XVw.
4. Schematyzm..., s.266. Datowanie: XVw.

Fot. 27. Gardna Wielka, kościół widziany od południa.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. 28. Gardna Wielka, kościół widziany od południowego- zachodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. Władysław Goliński

7. GRABNO- ZIMOWISKA, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. św. Mikołaja

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół był wyświęcony w 1356 roku jako kościół parafialny wraz z drewnianym kościołem w Ustce. Kościół w Ustce był filią kościoła w Grabnie. Ze średniowiecznej budowli pozostała jedynie wieża. Z zabytkowego wyposażenia zachował się ołtarz i empora z ok. 1615 roku, płyta nagrobna rodziny von Winterfelde z 1614 roku, ambona datowana na koniec XVIII wieku oraz prospekt organowy z XIX wieku.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Mikołaja

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis), Grabno-Zimowiska*. Szczecin 1992.

GRABNO- ZIMOWISKA, pow. słupski, gm. i parafia Ustka (Wintershagen)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny pw. św. Jana Chrzciciela i Mikołaja. Wezwanie to nadano podczas konsekracji w 1356r.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Kościół konsekrowano w 1356r., filią parafii w Grabnie- Zimowiskach był wówczas kościół w Ustce (wg inskrypcji na tablicy z piaskowca, zapewne z XVIIw., umieszczonej w przyziemiu wieży).

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Konserwacja nawy w 1613r. (data odkryta wiosną 1987r. pod tynkiem w prostokątnej płycinie w górnej części środkowej przypory ściany E- wg informacji tynkarzy) i w 1861r. (data wyryta w tynku szczytu *E).

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża murowana z cegły 6,5-7,5 * 13 * 28,5cm w wątku nieregularnym i blokowym, ze znaczną ilością nieobrobionych i przełamanych głazów i mniejszych kamieni o chaotycznym układzie w licu, ilość głazów maleje ku górze; powyżej 1/2 wysokości mur czysto ceglany. Szczególnie dużo głazów w dolnej części ściany N, tworzą one nierówne, w większości kamienne lico. W ścianie W na lewo od portalu wmurowany duży kamień młyński, o średnicy 1,02m, pęknięty na dwie połowy. W dolnej części ścian wieży pozostałości cienkiej warstwy wapiennego tynku.

Nawa świeżo pokryta grubą warstwą nierówno zacieranego tynku (maj- czerwiec 1987r.), w 1986r. spod starego tynku widoczne były w dolnych partiach ścian liczne duże, przełamane i nieobrobione głazy, tworzące w licu pewien nieregularny porządek warstwowy, wynikały wskutek dobierania głazów o różnych rozmiarach. Górne partie ścian przeważnie z cegły, tynk uniemożliwia ustalenie jej wymiarów.

STOPIEN ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Z kościoła konsekrowanego w 1356r. nie zachowały się z zapewne żadne pozostałości, można zresztą przypuszczać, że nie była to budowla murowana. Nie wiadomo, czy dolną część wieży wzniesiono przy nawie z 1356r., czy też przy innej, późniejszej budowli. Mury obecnej nawy mogą zawierać niewielkie fragmenty wcześniejszej murowanej nawy o nieznanym czasie budowy. Wieża zachowała mury i detal z XVI-XVIIw. Całość detalu nawy uległa przekształceniom, często wielokrotnym. W XIXw. dobudowano od N dużą łóżę kolatorską.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Kwadratowa wieża z dobudowaną później prostokątną nawą (styk wieży i nawy czytelny jedynie na strychu. Szerokość wieży 6,8m, nawy 9,07m; dł. wieży 6,9m, nawy 14,6m; gr. ściany W wieży 1,08m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża otwarta na nawę dużą ostrołukową arkadą, w dolnej części pod chórem muzycznym częściowo zamurowana arkada jest wyższa o 1,6m od obecnego stropu nawy, w nasadzie N jej łuku duży, występujący przed lico głaz. Ściany wieży wewnętrznego przyziemia nie rozczłonkowane, w piętrze w ścianach W, N i S po 2 duże, głębokie nisze o silnie

zaokrąglonych łukach odcinkowych, nieco szerszych, niż odległość między pionowymi krawędziami nisz. Wierzchołki łuków nisz umieszczone są na tym samym poziomie, co wierzchołek arkady do nawy, nieco powyżej wydatna odsadzka, ściany wyższych pięter nierozczłonkowane.

W nawie ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu, w strefie ok. 0,5m poniżej stropu oszalowane deskami ściany boczne muszą w tym miejscu być cieńsze.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ostrołukowy, oprofilowany uskokiem zasłoniętym przez drewnianą ościeżnicę drzwi, szerokość portalu 1,5m, przejścia 1,24m; wys. odpowiednio 3,08 i 2,96m.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna duże, prostokątne, wewnątrz nawy w niszach o łukach odcinkowych, nowożytnie.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W ścianie W wieży powyżej portalu mała blenda o łuku odcinkowym, po jej obu stronach w licu widać ślepe łuki odcinkowe nisz wewnętrznej konstrukcji wieży, wykonane z promieniowo ułożonych na przemian 2 główek i wozówki; identyczne łuki w ścianach bocznych. W 1/2 wys. wieży w ścianach W, N i S małe okienko o łuku półkołowym. W górnej części wszystkie 4 ściany obiega wąski fryz ząbkowy wys. 2 warstw, poprowadzony bez przerw przez naroża; pośrodku szerszy każdej ze ścian przerwany za to przez małą blendę kołową. Poniżej fryzu po 2 otwory dźwiękowe o łukach półkołowych. Trapezowe szczyty naczółkowego dachu wieży o konstrukcji ryglowej.

Nawa oszkarpowana, niewydatne (0,21-0,32m) przypory o 1. uskoku lub bezuskokowe, w ścianie S o formie płytkich lizen, tylko niska, prosta, jednouskokowa przypora naroża SW występuje 0,5m przed lico. W górnej części środkowej przypory ściany E niewielka prostokątna płycina, zawierająca obecnie pokrytą tynkiem datę 1613r. Ściana E otrzymała zapewne w 1861r. wystrój neogotycki z 2. wysokich, rozpiętych między wierzchołkami przypór ostrołuków. Szczyt W nawy posiada konstrukcję ryglową.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Płytkie przypory- właściwie lizeny- mają analogię w kościołach w niedalekim Mońdzanowie i w Strzelinie. Niewielkie blendy kołowe, bez fryzu ząbkowego, występują w okolicznych późnogotyckich wieżach kościołów w Mońdzanowie i Charnowie, ich pierwowzorem być mogą większe blendy kołowe w górnej części ściany W wieży kościoła w Kwakowie k. Słupska z poł. XVw.

DATOWANIE. Najstarszą częścią kościoła jest z pewnością dolna część wieży, do wys. odsadzki powyżej łuków wewn. nisz. Płytkie profilowanie portalu W pojedynczym uskokiem, małej blendy o łuku odcinkowym oraz forma łuków nisz i sposób wykonania ich w pełnej grubości muru (typowy dla pozostającej w XVIw. pod silnym wpływem Niderlandów architektury Gdańska) każą datować tę część wieży na 2. połowę XVIw.

Górna część wieży i nawa wzniesione zostały zapewne w 1613r., być może są one dziełem warsztatu, który w 1615r. całkowicie przebudował i powiększył nawę kościoła w Mońdzanowie.

Kościół w Grabnie- Zimowiskach mimo powstania już w okresie nowożytnym wzniesiony został z uwzględnieniem tradycji wystroju późnogotyckich kościołów okolic Słupska, natomiast zastosowana w nim technika budowlana ma już częściowo charakter odmienny od stosowanej w późnym średniowieczu. Takie zjawisko wczesnego "neogotyku", lub lepiej "postgotyku" ma w zachodniej części analogię w kościele w Radowie Wielkim k. Łobza, wzniesionym również w 2. dekadzie XVIIw. z gotyckiej cegły o wiązaniu blokowym, nawet z użyciem kształtki profilowej.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.105-106. Datowanie: dolna część wieży najstarsza (może XIVw.), górne piętra i nawa koniec średniowiecza.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.105. Datowanie: najwcześniej ok. poł. XVIw., być może z wykorzystaniem reliktywów pierwszego kościoła.
3. H. Schulz, Pommersche..., s.89. Datowanie: 1356r.
4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.28. Datowanie: ok. poł. I ! XVIw.
5. Schematyzm..., s.346-47. Datowanie: ok. poł. XVIw.

Fot. 29. Grabno, wieża kościoła widziana od zachodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. 30. Grabno, kościół widziany od wschodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. Dariusz Gulbicki

8. KOBYLNICA, pow. słupski, gm. Kobylnica

Historia kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Najstarszą częścią kościoła jest wieża, która została zbudowana w XIV wieku, kościół wówczas należał do słupskiego klasztoru norbertanek. W XVII wieku zbudowano nową nawę z trójbocznym chórem. Obecna nawa została zbudowana w 1931 roku. Z zabytkowego wyposażenia kościoła zachował się ołtarz kompilowany z elementów barokowych, prospekt organowy z 1781 roku oraz XIX- wieczna empora.

Opis architektoniczny kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Kobylnica. Szczecin 1992.

KOBYLNICA, pow. słupski, siedziba gminy i parafii (Kublitz- w 1344r. Cobelniz, Cubbeluiz)
WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa
WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Uposażenie kościoła wzmiankowane w XIVw., kościół w 1530r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA.
Nawę kościoła zbudowano w 1931r., poprzednia nawa pochodziła z XVIIw.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża częściowo otynkowana, częściowo tylko pobielona. Mury z cegły

7-7,5 * 12,5 * 26,5-28cm w wątku nieregularnym i wendyjskim, w partii cokołowej do wys. maks. 1,0m nieobrobione głazy, nieco występujące przed lico muru ceglanego.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA.
Ze średniowiecznego kościoła zachowana jedynie wieża. Hełm zapewne z 1871r. (data na chorągiewce).

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wieża na planie zbliżonym do kwadratu, szer. 6,0m; dł. 5,38m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża otwarta na nawę dużą, ostrołukową arkadą.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W ostrołukowy, oprofilowany 3. uskokami, szer. 2,08m, przejścia 1,68m; wys. przejścia 2,87m. Zewnętrzny uskok zakończony na nieobrobionych gładziach.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W ścianach W, N i S górne piętro oddzielone fryzem ząbkowym wysokości 3 warstw cegieł. Poniżej fryzu po 1 małym otworze o łuku odcinkowym, w ścianach W i N ujętym wyższą ostrołukową blendą; w ścianie S oprofilowanym uskokiem. W ścianie N poniżej otworu mała blenda kołowa. Górne piętro w każdej z 3 ścian rozczłonkowane 4. blendami ostrołukowymi, których dolne krawędzie położone są zaledwie o 1. warstwę cegieł powyżej fryzu. W dwóch środkowych blendach duże otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych. W ścianie E przy narożach 2 blendy ostrołukowe.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Wystrój wieży w Kobylnicy, o górnym piętrze rozczłonkowanym szeregiem ostrołukowych, dość niskich i szerokich blend, nie ma analogii w kościołach pobliskiego Słupska. Dekoracja ta albo jest kolejnym wśród wież kościołów wiejskich naśladownictwem blend bocznych ścian wieży kościoła NMP w Sławnie, z pewnością nie bezpośrednim, bardzo przetworzonym, wskutek czego blendy zostały tu podporządkowane dużym powierzchniom nierozczłonkowanych ścian; albo też zainspirowana została przez wystrój wieży kościoła NMP w Koszalinie i krąg zależnych od niej wież o piętrowym uszeregowaniu blend.

DATOWANIE. Występowanie w detalu wieży obok przeważających łuków ostrych także łuków odcinkowych oraz blendy kołowej, pozwala datować wieżę ogólnie na XVw.

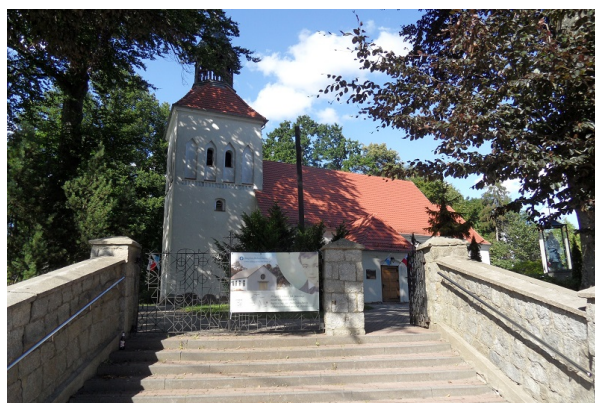
LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.4-5. Datowanie: okres gotyku.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.80. Datowanie: XIVw.
3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.29. Datowanie: XIVw.
4. Schematyzm..., s.334. Datowanie: XIVw.

Fot. 31. Kobylnica, kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa. Fot. MOs810.

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Kobylnica#/media/Plik:Kobylnica_S%C5%82upska_2024_\(city_in_2025\)_Sacred_Heart_church.jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Kobylnica#/media/Plik:Kobylnica_S%C5%82upska_2024_(city_in_2025)_Sacred_Heart_church.jpg)

Fot. 32. Kobylnica, kościół widziany od południowego zachodu.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

9. KWAKOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica

Historia kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Wieś została wymieniona dopiero w 1480 roku i wówczas należała do rodziny Zitzewitz. Najstarszą częścią świątyni jest wieża, która została zbudowana na przełomie XIV i XV wieku. Nabożeństwa w tej świątyni aż do 1702 roku odbywały się w języku kaszubskim. Kościół posiada zabytkowe wyposażenie: XIX wieczną ambonę, chrzcielnicę, prospekt organowy oraz empore. Na drewnianym stropie zachowało się stare XVIII wieczne malowidło ze sceną urodzenia Chrystusa.

Opis architektoniczny kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Kwakowo. Szczecin 1992.

KWAKOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica, siedziba parafii (Quackenburg)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Kościół wzmiankowany po raz pierwszy w 1506r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Po wojnie 30-letniej na miejscu zniszczonej wcześniej nawy kościoła średniowiecznego zbudowano nową nawę, którą z kolei zastąpiono ob. neogotycką budowlą w latach 1863-65.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża murowana z cegły 7,5-8,5 * 14-14,5 * 29,5-30cm w wątku nieregularnym, w elewacji W nieciągły ozdobny watek, tworzący z główek zendrówek ornament rombów. Partia cokołowa o nierównej wysokości, maksymalnie do 1,0m nad poziom terenu z nieobrobionych i przełamanych głazów, licujących z ceglany murem. Miejscami, zwłaszcza w górnych partiach ścian, pozostałości tynku z XIXw.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła zachowała się jedynie wieża, zapewne o pełnej pierwotnej wysokości, z nadbudowanym niskim piętrem z lat 1863-65.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wieża poprzecznie prostokątna, szer. 7,4m; dł. 5,8m; gr. ściany W 1,25m.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W ostrołukowy, oprofilowany uskokiem, krawędzie uskoków i przejścia sfazowane, szer. przejścia 1,85m, wys. 3,03m.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Średniowieczny mur wieży zakończony fryzem wewnętrznym, pierwotnie podokapowym, wys. 4 warstw cegieł, zakończonym w odległości główki + wozówki od naroży. Przez większą część wysokości wieży pośrodku elewacji W biegnie smukła, płytka blenda ostrołukowa, mieszcząca okno 1. piętra (o łuku półkołowym, zapewne z XIXw.) ujęte pierwotnie niszą o silnie zaokrąglonym ostrołuku, oraz wyżej dwa niewielkie otwory dźwiękowe: dolny o łuku odcinkowym w niszy ostrołukowej; górny ostrołukowy, bez niszy. Po obu stronach łuku dużej blendy 2 bardzo płytke, duże blendy kołowe. W ścianach bocznych wieży po 2 umieszczone jedna nad drugą blendy ostrołukowe, w dolnych blendach przebite w XIXw. Okna.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Kompozycja W elewacji wieży, oddziałująca masą gładkiego muru, z podporządkowaną mu, lecz wyraźnie zaznaczoną wertykalnymi elementami (portal i blenda) osią, jest zapewne wzorowana na wieży kościoła NMP w Słupsku z wielkim oknem nad portalem W. Dwie blendy kołowe umieszczone wysoko po obu stronach łuku dużej blendy i o średnicy równej jej szerokości mogą być reminiscencją dużych kół wierzchołkowych blend wieży N kościoła NMP w Stargardzie- motywu, który naśladowano w dziesiątkach wież i szczytów kościołów miast i wsi, zwłaszcza w zachodniej części Pomorza. Kołowe blendy z Kwakowa naśladowano zapewne w wieżach w Charnowie, Moźdzanowie i Grabnie- Zimowiskach.

DATOWANIE. Ostrołukowe formy portalu i blend wraz samodzielnymi blendami kołowymi pozwalają datować wieżę na ok. połowy XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.21. Datowanie: XVw.
2. H. Heyden, Neue Aufsätze..., s.197.
3. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.83. Datowanie: XIVw.
4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.29. Datowanie: XIVw.
5. Schematyzm..., s.335. Datowanie: XIVw.

Fot. 33. Kwakowo, kościół pw Niepokalanego Poczęcia NMP.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Magdalena Golińska

Fot. 34. Wieża kościoła w Kwakowie.
Źródło; Archiw. Władysława Golińskiego.

Fot. Magdalena Golińska

Fot. 35. Kwakowo, kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. 36. Kwakowo, kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Krzysztof Goliński

Fot. Krzysztof Goliński

10. MOŹDŻANOWO, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

W czasie budowy kościoła wieś należała do klasztoru w Białobokach i jego filii- klasztoru norbertanek ze Słupska. Kościół wzniesiony został w XIV wieku- w 1374 roku biskup kamieński dokonał poświęcenia kościoła. Z zabytkowego wyposażenia zachowała się granitowa kropielnica, ołtarz z XVII wieku, witraże z pierwszej połowy XVII wieku, prospekt organowy, emporia i ławki z XIX wieku.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Bartłomieja Apostoła

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis), Możdżanowo*. Szczecin 1992.

MOŹDŻANOWO, pow. słupski, gm. Ustka, parafia Duninowo (Matzenow, w 1490r. Mutzenouwe) WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny pw. św. Bartłomieja Apostoła, w 1374r. kaplica chrzcielna p.w. św. Jodoka.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. W 1374r. w Możdżanowie istniała kaplica, kościół wzmiankowany po raz pierwszy w 1490r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Wg chronostychu (d. na przedpiersiu emporia) nawę poszerzono ku S w 1615r.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża murowana z cegły 7-8 * 12-13 * 27-28,5cm, nierówny fundament do wys. maks. ok. 1m nad poziom terenu z dużych, przełamanych głazów, licujących z ceglany murem. Wątek ceglano-licowy w dolnej części wendyjski i nieregularny, w ścianach bocznych tworzący bardzo regularny dekoracyjny ornament rombów z główek zendrówki (3 słupy po 2 romby). W górnej części watek gotycki.

Nawa w części pierwotnie z cegły 6,5-8,5 * 12,5-13 * 27-28,5cm, w wątku bardzo nieregularnym, niekiedy blokowym, na nierównym fundamencie z głazów na ogół nieobrobionych lub tylko przełamanych (jedynie w narożu NE pojedynczo dość starannie obrobione ciosy), występujących przed lico muru ceglanego ok. 15-20cm. Ściany nawy malowane na czerwono z naniesioną białą linią siecią fałszywych spoin, nie pokrywających się z rzeczywistymi spoinami.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA.

Ze średniowiecznego kościoła zachowała się wieża oraz fundamenty ścian N i częściowo E nawy; pierwotnie detal występuje jedynie w wieży. Podczas rozbudowy w 1615r. rozebrano niemal całe ściany nawy, by wzniesć je od nowa na dawnym, kamiennym fundamencie.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Najstarszą częścią kościoła jest wieża, poprzecznie prostokątna, szer. 5,65m, dł. 5,15m, gr. ściany E 0,76m. Nie można ustalić, czy pierwotnie nawa zbudowana była równocześnie z wieżą, czy też wieżę dostawiono do wcześniejszej sali. Obecnie nawę dobudowano do wieży- częściowo na starym fundamencie- w 1615r., jej szer. w części nawiązującej do nawy pierw. 6,5m; dł. 14,3m; gr. ściany N między lizenami 0,49m. Długość całego kościoła 19,45m. 8. Ściany nawy otynkowane, o lekko nierównym licu. Pierwotnie SE wrożnik nawy zachowany dzięki pozostawieniu krótkiego odcinka ściany S, jej dalszy przebieg zaznacza belka sosrębu, podparta szeregiem słupów.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża otwarta na nawę niewielką arkadą ostrołukową, oprofilowaną uskokiem od strony nawy, szer. przejścia 1,7m.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ostrołukowy, oprofilowany 3 uskokami, łuki 2 zewnętrznych uskoków są silnie przegięte w nasadach, wewnątrz uskok jest szerszy w archiwoltcie, dzięki czemu otwór przejścia zamyka prawidłowy ostrołuk, nieco obniżony w stosunku do łuków uskoków. Wokół archiwoltły łuk okalający z wozówek. Szer. portalu 2,47m, przejścia 1,5m; wys. odpowiednio 3,55 i 2,87m. Bezpośrednio nad wierzchołkiem łuku okalającego archiwoltę mała wnęka w kształcie krzyża łacińskiego, przesunięta nieco na prawo, ramiona wnęki o szer. 1 główki cegły, wys. krzyża 11 warstw.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna nawy prostokątne, zamknięte płaskimi łukami, zapewne z XVIII-XIXw.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Wieża o bardzo oszczędnym wystroju, nieco poniżej 1/2 wys. w elewacji W 2, w elewacji S niewielka blenda kołowa, w ścianach W, N i S na tej samej wysokości okienko o łuku półkołowym, w ścianach W i N z łukiem okalającym z główek. Bezpośrednio powyżej poziomu blend kołowych i okienek w każdej z 3 ścian 10 regularnie rozmieszczonych w odstępach główki + wozówki cegły pionowych szwów, biegnących przez wys. 7-8 warstw. Są to ślady rozpoczętych wąskich blend, które w ilości po 5 w każdej ze ścian członować miały elewacje wieży, a z których wykonania wkrótce zrezygnowano. Ornament rombów z zendrówki kończy się na dolnych krawędziach tych blend.

W poziomie górnych zakończeń szwów watek ulega zmianie na gotycki, a spoiny stają się węższe, przez co lico zyskuje ogólnie ciemniejszą barwę- zapewne świadczy to o przerwie w budowie. W górnej części wieży w każdej ze ścian (w tym także w ścianie E ponad dachem nawy) 2 wysokie otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych, w ścianie W wąskie (szerokości wozówki), szersze w ścianach bocznych (wozówka + główka), najszersze (2 wozówki) w ścianie E. W ścianie E widoczny ślad krawędzi dachu nawy sprzed 1615r.

Nawa oszkarpowana płytkami (13-15cm) bezuskokowymi zenami szer. 0,6m; 2 analogiczne lizeny członują także dobudowaną w 1615r. część ściany E. Między lizenami biegnie niski, licujący z nimi cokół z głazów, zakończony na różnej w poszczególnych "prześłach" ściany wysokości (0,4-1,0m) skośną, pokrytą cegłą odsadzką. Zarówno niewielka grubość ścian E i N, jak i występowanie w ich bardzo nieregularnego wątku partii o wątku blokowym, świadczą o wzniesieniu ich w 1615r. praktycznie od nowa, jedynie na dawnych fundamentach, z wykorzystaniem najniższych partii części lizen.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Płytkie lizeny ścian

nawy mają analogię w pobliskim kościele w Strzelinie k. Słupska z końca XVw., wzorowanym z kolei ściśle na ramowym systemie ścian ośmiobocznej kaplicy św. Jerzego w Słupsku. Nie wiadomo, czy w średniowiecznych ścianach nawy kościoła w Możdżanowie powtórzono za Słupskiem i Strzelinem zamykającą "ramę" od góry poziomą belkę- po odbudowie z 1615r. brak tego elementu.

Zarzucona w trakcie budowy- być może wskutek przerwy w jej toku- dekoracja ścian wieży szeregiem wąskich, zapewne smukłych blend nawiązywała z pewnością do wystroju bocznych ścian wieży kościoła NMP w Sławnie, na którym wzorowano 10 wież kościołów wiejskich w tej części Pomorza; najbliższa zamierzanej w Możdżanowie była zapewne zredukowana już i przekształcona redakcja tego motywu, jaką zastosowano w bocznych ścianach wieży w Rzyszczewie k. Sławna. Rezygnacja z blend upodobniła budowlę do monumentalnej, nierozczłonkowanej wieży kościoła NMP w Darłowie, której formę często naśladowali twórcy wież kościołów wiejskich na obszarze na wschód od Koszalina, m.in. wieży w niedalekim Duninowie. Małe blendy kołowe, użyte jako samodzielny motyw, występują w paru wieżach rejonu między Słupskiem i Ustką, np. w Charnowie, i Grabnie- Zimowiskach. Być może właśnie blendy w Możdżanowie, wzorowane zapewne na wieży w Kwakowie k. Słupska, stały się wzorem dla wystroju tych wież.

DATOWANIE. Obecność w dolnej części wieży ostrołuku portalu, samodzielnych blend kołowych, a także najprawdopodobniej planowanego szeregu wąskich blend wzorowanych na wieży kościoła NMP w Sławnie pozwala datować ją na 2. połowę XVw. Część górną nadbudowano zapewne po krótkiej przerwie, jeszcze przed końcem stulecia, najpóźniej wraz z wzniesieniem nawy. Dawna nawa o charakterystycznym rozczłonkowaniu ścian płytkimi lizenami, wzorowanym na ramowym systemie ścian kaplicy w Słupsku i kościoła w Strzelinie, zbudowana została na przełomie XV i XVIw., jednak później uległa zniszczeniu lub została w większej części rozebrana po czym wzniesiono ją na nowo w 1615r. jednocześnie z poszerzeniem o część S. W 1490r., gdy wzmiankowano kościół, jedyną murowaną jego częścią była zapewne wieża, wzniesiona przy ryglowej lub drewnianej nawie. Żadnej z murowanych części kościoła nie można odnieść do daty 1374r., z tego czasu pochodzić mogła nawa, do której w XVw. dobudowano wieżę.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.18-19, Bez datowania średniowiecznych części kościoła.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.87. Datowanie: wieża XIVw.
3. H. Schulz, Pommersche..., s.90. Bez datowania.
4. H. Heyden, Kirchen Pommerns..., s.49. Bezdatowania.
5. H. Heyden, Neue Aufsätze..., s.197. Bez datowania.
6. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.29. Datowanie: dolnej części wieży XIVw., górnej część wieży i nawa XVw.
7. Schematyzm..., s.332-333. Datowanie: XVw.

Fot. 37. Możdżanowo, kościół widok od zachodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Fot. 38. Możdżanowo, kościół widok od południowego- wschodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

11. OSOWO, pow. słupski, gm. Kępice

Historia kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół usytuowany na wzgórzu w środku wsi, po północnej stronie głównej drogi wiejskiej. Przy kościele znajduje się olbrzymi, jak na wielkość wsi, cmentarz. Kościół wybudowano w 1500 roku.

Opis architektoniczny kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Osowo. Szczecin 1992.

OSOWO pow. słupski, gm. i parafia Kępice (Wussow)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku, zwłaszcza w części W nawy, utrudnia ustalenie materiału, w E części nawy duże ubytki tynku odsłaniają nieobrobione głązy chaotycznie rozmieszczone we w przewadze ceglanym licu oraz cegłę 7-8 * 13,5-14 * 27-27,5cm, w wątku bardzo nieregularnym, miejscami blokowym, o spoinach opracowanych profilem żłobka. Udział cegły w licu wzrasta w górnych partiach ścian.

We wieży spod tynku odsłaniają się jedynie duże, przełamane głązy nierównego fundamentu. Wyżej wieża zapewne czysto ceglana. 6. Kościół zachował większość murów obwodowych i część detali, znaczne partie lica w górnej części wieży wymienione w XIXw. Część W ściany S odbudowana po 1945r. po rozebraniu przybudówki.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wydłużona sala z płytkim zamknięciem 5- bocznym od E, od W węższa wieża na rzucie zbliżonym do kwadratu. Wieżę wzniesiono zapewne równocześnie z nawą. Rzut kościoła wykazuje szereg nieregularności, np. ściana S nawy tworzy wklęsły łuk o strzałce ok. 0,2m. Naroża zamknięcia *E zaoblone. (Szer. nawy 9,0m, wieży 25! 6,4m, (dł. nawy 23,2m, w tym wielobocznego zamknięcia 3,4m, wieży 5,3m, całego kościoła 28,5m; wys. wnętrza nawy 4,3m, muru wieży 12,0m, wieży wraz z hełmem 23,8m; gr. ścian nawy 0,6m, ściany W wieży 0,98m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. Z wieży do nawy prowadzi umieszczona nieco asymetrycznie arkada ostrołukowa, wierzchołek arkady przypada ok. 1m ponad stropem nawy, szer. arkady w świetle 1,6m, od strony wnętrza wieży arkada oprofilowana jest 2 uskokami. Wewnątrz wieży w przyziemiu niewydatne (0,2m) filary wrożne o przekroju litery L, piętro wieży niedostępne.

PORTALE, NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży o spłaszczonym łuku półkołowym, pierwotnie oprofilowany 2 uskokami, krawędź wewnętrzna uskołu obecnie skuta w formie szerokiej fazy. Szerokość portalu 2,21m, przejścia 1,58m; wys. odpowiednio 3,15 i 2,55m. W ścianie S nawy wejście z dawnej przybudówki, łuku odcinkowym, z XIXw.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna dość duże, kwadratowe, od wewnątrz w niszach o łukach odcinkowych, z XVIII-XIXw. Brak śladów okien pierwotnych.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa oszkarpowana, niewydatne (0,15-0,35m) bezuskokowe lizeny umieszczone są tylko w narożach W, w krawcach E ścian bocznych, oraz w 2 spośród ścian zamknięcia, gdzie przypadają nie w narożach, lecz pośrodku ścian wieloboku.

Wieża pozbawiona dekoracji, jedynie w górnej części każdej z 4 ścian po 2 dość duże otwory dźwiękowe o łukach półkołowych, oprofilowane uskokiem.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Plan kościoła

nawiązuje do popularnego zwłaszcza w nadmorskim pasie wschodniej części Pomorza typu sali o wielobocznym zamknięciu, określanego jako typ kościoła chórowego. Płytkie wieloboczne zamknięcia występują w niektórych świątyniach należących do tego typu, np. we wzniesionych w 4. ćwieci XVw. kościołach w Cieszynie i Jamnie k. Koszalina. Dalsze spłytenie zamknięcia nastąpiło na przełomie stuleci i z początkiem XVIw. w trójnawowych kościołach w Łącku między Darłowem i Ustką, oraz w Kołczewie na wyspie Wolin; a także w salowym kościele w Dobiesławiu.

Masywna, pozbawiona dekoracji wieża należy do kręgu wpływów wież far miejskich wschodniej części Pomorza, przede wszystkim kościoła NMP w Darłowie.

DATOWANIE. Półkołowa forma łuków portalu W i otworów dźwiękowych, oraz płytki wielobok zamknięcia E pozwalają datować kościół na 1. połowę XVIw.

LITERATURA.

1. J. Kohte, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Schivelbein, Dramburg, Neustettin, Bublitz u. Rummelsburg, s.125, Datowanie: ok. 1500r.

2. H. Schulz, Pommersche..., s.77-78. Bez datowania.

3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.20. Datowanie: ok. 1500r.

4. Schematyzm..., s.286. Datowanie: ok. 1500r.

5. F. Dzierżanowski, D. Szpakowska, Pomiar kościoła w Osowie 1:200, PKZ Warszawa 1964- opracowanie w zbiorach WKZ w Słupsku.

Fot. 39. Osowo, kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa- wieża.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński.

Fot. 40. Osowo, kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa- ściana południowa.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński.

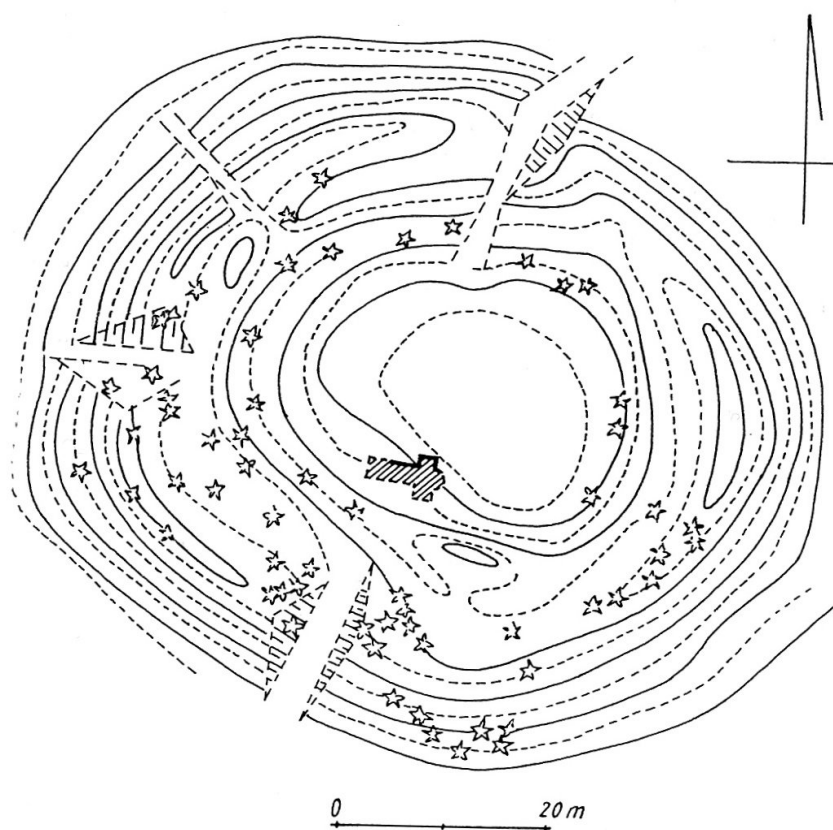
12. ROWOKÓŁ, pow. słupski, gm. Smołdzino

Sanktuarium Maryjne na Rowokole

Badania archeologiczne na Rowokole

Badania archeologiczne na Rowokole w 1996r. przyniosły pozytywne wyniki. Udało się przebadć kolejną partię cmentarzyska i odkryć fragmenty fundamentowania znanej tylko z opisów kaplicy NMP. Kaplica była wspominana w źródłach już od początku XV w. była celem domysłów na temat jej powstania, formy architektonicznej a nawet wezwania. Część badaczy wątpiła w jej istnienie, sądząc, że została całkowicie rozebrana, łącznie z fundamentami. Nie potwierdziły się te obawy, chociaż zniszczenie tego obiektu jest duże. Trwało ono bowiem prawie od połowy XVI wieku po rok 1821. Materiał budowlany z kaplicy posłużył do budowy domów i kościoła w Smołdzinie.⁴²

Posadowienie Sanktuarium Maryjnego na Rowokole

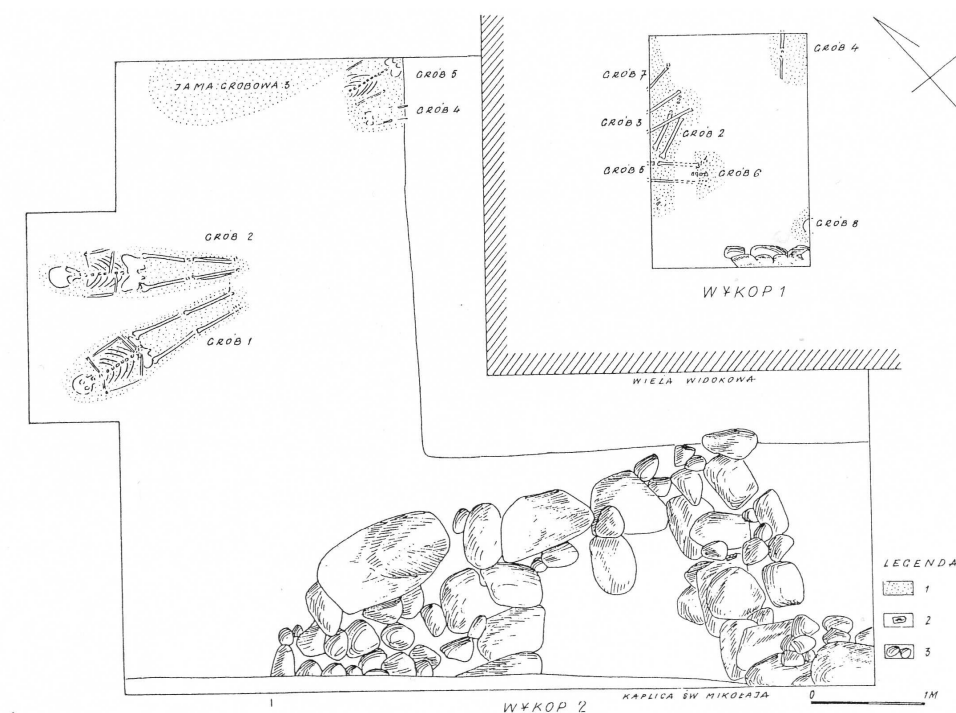

Ryc. 12.18. Smołdzino, woj. pomorskie, stan. 4 (Rowokół). Plan warstwiczny Rowokołu z lokalizacją kaplicy NMP. Rys. R. Kamiński

Ryc. 3. Na wierzchołku Rowokołu. Lokalizacja fragmentów kaplicy NMP⁴³. Rys. R. Kamiński

⁴²Roman Kamiński, Anna Uciechowska-Gawron; Badania ratownicze na Górze Rowokół w 1996 r. [w:] Materiały zachodniopomorskie, Tom XLV, s. 425.

⁴³Kamiński Roman, Uciechowska-Gawron Anna; *Badania ratownicze na Górze Rowokół w 1996r.* Materiały Zachodnio Pomorskie, t. 45: 1999 s. 403-454

Ryc. 4. Na wierzchołku Rowokołu. Lokalizacja grobów i fragmentów relikwów kaplicy NMP⁴⁴.

Rys. Roman Kamiński

Historia sanktuarium na Rowokole

Sanktuarium Maryjne na Rowokole posiada dokument fundacyjny sporządzony 15 sierpnia 1398 r.⁴⁵, sam budynek sanktuarium musiał być już wtedy wybudowany bądź też budowla była na ukończeniu.

Badania prof. Zygmunta Szultke określają, że dwupoziomową kaplicę kamienno- ceglana z wieżą, wzniesiono na szczycie wzgórza dopiero w ostatnich latach XIV w. z inicjatywy opata klasztoru premonstratensów w Białobokach lub klasztoru norbertanek w Słupsku, którego proboszcz sprawował patronat nad kościołem parafialnym w Gardnie Wielkiej.⁴⁶

W okresie średniowiecza Rowokół posiadał szczególną rolę we wierzeniach. Wybudowanie kaplicy w miejscu oddalonym od osiedli ludzkich, w miejscu trudno dostępnym, bo przecież podejście do kaplicy jest trudne bo jest do pokonania droga po dość stromych a nawet bardzo stromych miejscami zboczach wzgórza. Gdyby kaplica posadowiona na wierzchołku wzgórza miała spełniać najprostsze funkcje religijne, wzniesiono by ją w obrębie któregoś z osiedli znajdujących się u podnóża Rowokołu, jak uczyniono zresztą po zrujnowaniu⁴⁷ kaplicy przed rokiem 1530.⁴⁸

Dzięki analizie antropologicznej pochówków znajdujących się na przykościelnym cmentarzu wiadomo, że kościół miał dwufunkcyjny charakter. A mianowicie był kościołem parafialnym dla Smołdzina i dla miejscowości w najbliższej okolicy oraz spełniał rolę świątyni pielgrzymkowej.⁴⁹

Szczególna rola Rowokołu w późnym średniowieczu jest opisywana w źródłach mówiących o przybywaniu pątników do kaplicy, szczególnie pątników mających na sumieniu dokonanie

⁴⁴ Kamiński Roman, Uciechowska- Gawron Anna; *Badania ratownicze na Górze Rowokół w 1996r.* Materiały Zachodnio Pomorskie, t. 45: 1999 s. 403-454

⁴⁵ Zygmunt Shultka; *Świątynia na Rowokole i jej funkcje*, Słupsk 2014, s. 47

⁴⁶ Zygmunt Shultka; *Świątynia na Rowokole i jej funkcje*, Słupsk 2014, s. 43

⁴⁷ Zygmunt Shultka; *Świątynia na Rowokole i jej funkcje*, Słupsk 2014, s. 131

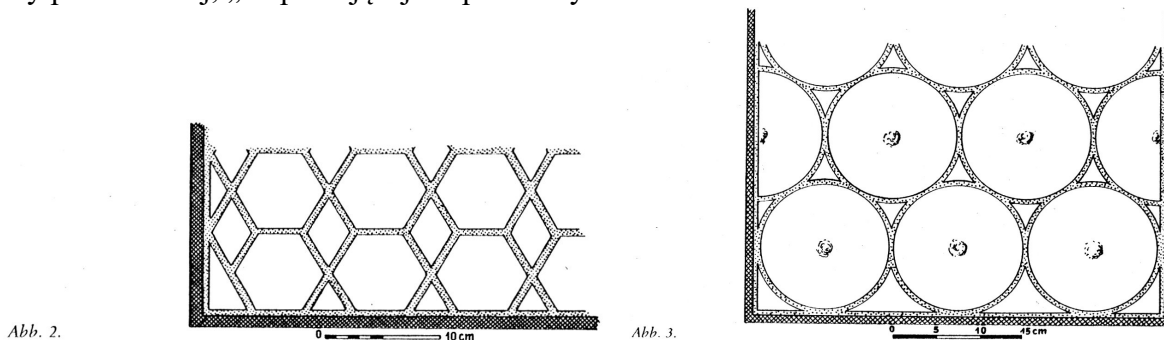
⁴⁸ Tadeusz Malinowski; *Źródła archeologiczne i antropologiczne do dziejów Rowokołu*, Słupsk 1986, s. 182

⁴⁹ Zygmunt Shultka; *Świątynia na Rowokole i jej funkcje*, Słupsk 2014, s. 65

morderstwa.⁵⁰ Źródła wymieniają na równi z Rowokołem takie miejsca jak: Górę Chełmską i Świętą Górę Polanowską.⁵¹

Dodatkowa rola kaplicy na Rowokole- jako znak nawigacyjny.

Sanktuarium Maryjne na Rowokole dzięki posadowieniu na wierzchołku wzniesienia było widoczne z morza. Stanowiło więc dzięki niepowtarzającej się sylwetki dzienny znak nawigacyjny, dzięki widocznemu w nocy strumieniowi światła z palących się świec stanowiło nocny znak nawigacyjny.⁵² Przy podjętych pracach wykopaliskowych odkryto m.in. fragmenty okien- drobne, potłuczone szkło z tafli oraz fragmenty gomółek (koncentrujących, wzmacniających strumień świetlny z pelgających świec) z okien kaplicy na Rowokole. T. Malinowski w swoim sprawozdaniu mówi o tafli szkła przezroczystego pozbawionego farby (zapewne w ścianie od strony morza). Wykonane okna były z tafli posiadających nadlewy i z powstawianymi gomółkami”. Oczywiście od strony południowej, „niepracującej” zapewne było w oknach ciemne szkło.⁵³

Ryc. 5. i 6. Szkło domniemanych północnych okien kaplicy na Rowokole wg T. Malinowski; Zur Geschichte des Revekol (Rowokół), des heiligen Berges in Hinterpommern, B. S., N. F. 1988.

Fot. 41. Rowokół widziany od strony Rowów przez jezioro Gardno.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. 42. Kościół u podnóża Rowokołu w Smołdzinie, widziany od północnej strony.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

⁵⁰ Norbert Buske; Die Marienkapellen auf dem Gollen, dem Revekol und dem Heiligen Berg bei Pollnow. Ein Beitrage zur Geschichte der Wallfahrtsorte in Pommern, „Baltische Studien”, NF t. 56, S.36 u. 37

⁵¹ Tadeusz Malinowski; Źródła archeologiczne i antropologiczne do dziejów Rowokołu, Słupsk 1986, s. 182 i 183

⁵² Johann Manson: See-Buch oder gründlicher, Ausführlicher Bericht aller und jeden rechten Coursen, Landkännungen, Streckungen Einläufen... der ganzen Ost- See.1669. Mit Seegebeten vennehr 1675, XII, Nr. 18 u. 19 Vgl. dazu die Würdigung dieses Seebuches von A. Hops in A. Hops'a w: Der Seewart, Zeitschrift für die Deutsche Seeschiffahrt, Bd. 21, Heft 2, S. 201-211, 1960. Poruszane w: Norbert Buske, Die Marienkapellen auf dem Gollen, dem Revekol und dem Heiligen Berg bei Pollnow. Ein Beitrage zur Geschichte der Wallfahrtsorte in Pommern, "Baltische Studien" N. F. Hamburg, 1970. S. 35

⁵³ Tadeusz Malinowski; Źródła archeologiczne i antropologiczne do dziejów Rowokołu, Słupsk 1986, s. 101-102

13. SIERAKOWO SŁUPSKIE, powiat słupski, gm. Kobylnica

Historia kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Większość uczonych klasyfikuje wybudowanie kościoła na XVw. Z zabytkowego wyposażenia kościoła zachowała się granitowa chrzcielnica z XIV wieku, XVII w. ambona, XVII wieczne czoła ławek wykorzystane jako podstawy ołtarzy bocznych, konfesjonał zbudowany z fragmentów XVII wiecznych ołtarzy oraz zegar na wieży kościelnej z końca XVII wieku.

Opis architektoniczny kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Sierakowo Słupskie. Szczecin 1992.

SIERAKOWO SŁUPSKIE, pow. słupski, gm. i parafia Kobylnica (Zirchow)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny p.w. Wniebowzięcia NMP

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Nawa i prezbiterium grubo otynkowane, jedynie w przyporach naroży E prezbiterium widoczna cegła o wymiarach 8-9 * 13-14 * 28-29cm. Na fotografiach zamieszczonych w inwentarzu L. Böttgera spod tynków prezbiterium odsłaniają się nieobrobione, układane chaotycznie głązy.

Wieża w przyziemiu murowana z głązów nieobrobionych i niekiedy przełamanych, o chaotycznym układzie w licu, również w narożach głązy o naturalnym kształcie; w ścianie W w przewadze cegła o wymiarach jak w przyporach prezbiterium, w wątku nieregularnym. Piętro wieży niemal czysto ceglane, w licu jedynie pojedyncze niewielkie głązy.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Mury średniowiecznego kościoła w większości zachowane. W końcu XIXw. (po opracowaniu wydanego w 1891r. inwentarza L. Böttgera) kościół został znacznie przebudowany: do *E ściany prezbiterium dobudowano 5-boczną ceglana absydę, przekształcono okna i przebito nowe w wieży, wymieniono część lica ściany W wieży. W latach 80-tych XXw. Od S dostawiono dużą, parterową salę katechetyczną, zajmującą całą długość nawy i 1/2 długości wieży; sala ta wraz z wcześniejszą absydą bardzo zniekształciły pierwotną bryłę kościoła.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Kościół składa się z 3 członów, zapewne zbudowanych równocześnie: prawie kwadratowej nawy (w wymiarach zewnętrznych o szerokości nieco większej, niż długość) z węższym prezbiterium o kwadratowym wnętrzu, przesuniętym nieco z osi kościoła ku N; oraz wieży W o szerokości równej wymiarom nawy, także niemal na planie kwadratu. Szerokość prezbiterium 7,2m, nawy i wieży 8,95m; dł. prezbiterium 6,1m, nawy 8,8m, wieży 8,2m, całego kościoła 23,1m. Szer. wnętrza nawy 7,4m, wieży 4,5m. Grubość ścian bocznych wieży 2,17m, ściany W 1,7m, ścian nawy 0,9m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. Wieża o ścianach bocznych rozczłonkowanych niszami o niezachowanych łukach otwarta jest na nawę pełną szerokością wnętrza, wyżej otwór zamknięty jest ostrołukiem, której wierzchołek widoczny jest na 2. piętrze wieży na wys. ok. 5,5m nad poziomem podłogi. Zapewne podczas przebudowy skuto naroża zwężenia między nawą i prezbiterium do formy silnie zaokrąglonej.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży duży, ostrołukowy, oprofilowany 5 uskokami, wewnątrz wmurowane węższe przejście z okresu przebudowy, w prawym ościeżu uskoki przerwane wskutek prymitywnej wymiany lica w XIXw. Łuk portalu dość nieregularny, w archiwolcie uskoki nierówne, w znacznej części z cegły XIXw. Pierwotnie szerokość portalu 3,4m, ob. przejścia 1,58m, wys. portalu ok. 5,4m. Portal przesunięty jest dość znacznie (o 0,7m) ku N z osi symetrii wieży.

OKNA (tylko średniowieczne). Okna z XIXw. Duże, ostrołukowe. Na fotografii sprzed przebudowy widoczne wyłącznie okna przekształcone w XVIII-XIXw., prostokątne, bardzo duże w ścianie E, mniejsze w ścianie S. Brak śladów okien pierwotnych.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Oszkarpowane są tylko E naroża prezbiterium skośnymi, bezuskokowymi, dość niskimi przyporami. Przed dobudową absydy pośrodku ściany E istniała 3., niewydatna, bezuskokowa przypora.

Szczyt E prezbiterium częściowo zasłonięty przez dach absydy, pierwotnie nadwieszony nad ścianą E dwoma uskokami, z fryzem wewnętrznym u nasady (fot. sprzed przebudowy), rozczłonkowany 7 lizenami, dzielącymi go na 8 pionowych, smukłych pól, zamkniętych skosami krawędzi szczytu. Pierwotnie były to zapewne blendy ostrołukowe, ich wierzchołki uległy zniszczeniu wskutek obniżenia krawędzi szczytu (być może lewa z 2 najwyższych blend zachowała lewą nasadę łuku). U nasad szczytu małe sterczyny o trójkątnych zwieńczeniach, w wierzchołku 2 podobne bliźniacze sterczyny.

Wieża w przyziemiu pierwotnie pozbawiona wystroju, okno S przebito w czasie przebudowy. Piętro wieży, niższe o ok. 1/3 od przyziemia i oddzielone od niego pochyłą odsadzką, w ścianach W, N i S rozczłonkowane 6 smukłymi blendami ostrołukowymi, które oddzielają pasy muru o szerokości główki + wozówki; bezpośrednio nad łukami blend biegnie wąski fryz ząbkowy wys. 1 w-wy cegieł. Wewnątrz 2 środkowych blend otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych. W ścianie E po obu stronach dachu nawy po 2 blendy jak w pozostałych ścianach, z nich dalsze od naroży skrócone do styku z połącią dachu, z małymi otworami dźwiękowymi o łukach odcinkowych.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Przestrzenna forma kościoła, złożona z równych sobie, kwadratowych w planie nawy i wieży, oraz węższego, także kwadratego prezbiterium, należy do typu, który w wersji bezwieżowej pojawił się na Pomorzu już w połowie XIIIw. za sprawą kaplicy templariuszy w Rurce, a następnie w nielicznych realizacjach stosowany był też po schyłku średniowiecza. We wschodniej części Pomorza poza Sierakowem do typu tego należał jedynie obecnie niezachowany kościół w Dretyniu koło Miastka z 1. poł. XVIw.

Dekoracja szczytu E prezbiterium w swym prawdopodobnym pierwotnym kształcie należała do grupy szczytów kościołów wiejskich okolic Sławna i Słupska, wykazując szczególnie duże podobieństwo do nie istniejącego już szczytu w niedalekich Słonowicach.

Rozczłonkowanie piętra wieży, wypełnionego smukłymi blendami, silnie kontrastujące z masywną- także dzięki wyjątkowo okazałemu portalowi W- częścią dolną, jest niewątpliwie naśladownictwem wieży kościoła NMP w Sławnie, gdzie również występuje kontrast między ciężką fasadą W a nasycenymi smukłymi blendami ścianami bocznymi. W Sierakowie motyw ten został przystosowany do potrzeb niższej wieży kościoła wiejskiego, podobny- zapewne równoległy- proces miał miejsce w Rzyszczewie k. Sławna i Marszewie k. Ustki.

Portal W wyróżnia się niezwykłą w architekturze kościołów wiejskich Pomorza wielkością, niewiele ustępując portalowi w wieży kościoła NMP w Słupsku.

DATOWANIE. Konsekwentnie stosowane w zachowaniu detalu łuki ostre wraz z zależnością od wieży kościoła NMP w Sławnie pozwalają datować kościół na ok. połowy XVw. i

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.110-112, rys. 77 (plan), 2 fot. ze s.110 (widoki od SE i SW). Datowanie: XIVw.

2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.93. Datowanie: XVw.

3. H. Schulz, Pommersche..., s.91-92, fot.216 wg L. Böttgera (widok od SW). Brak datowania.

4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.30. Datowanie: XVw.

5. Schematyzm..., s.334. Datowanie: XVw.

Fot. 43. Sierakowo Słupskie, kościół pw.
Wniebowstąpienia Najświętszej Marii Panny od S-O
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. 44. Sierakowo Słupskie, kościół pw.
Wniebowstąpienia Najświętszej Marii Panny od S.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

14. SŁONOWICE, pow. słupski, gm. Kobylnica

Historia kościoła pw. św. Stanisława Kostki

(Źródło: „Historia parafii”)

Zabytkowe wyposażenie obiektu stanowi ambona z drugiej połowy XVII wieku, ozdobiona figurami czterech ewangelistów, chrzcielnica z 1658 roku, granitowa kropielnica z XIII-XIV wieku oraz ołtarz, ławki i empora z końca XIX wieku. Po wkroczeniu do Słonowic wojsk radzieckich, kościół został zdewastowany; żołnierze rosyjscy obiekt podpalili, części organów leżały później porozrzucane w promieniu kilkuset metrów. W 1968 r. ks. Zdzisław Serwa SDB doposażył świątynię w ołtarz główny sprowadzony z parafii pod wezwaniem św. Teresy w Łodzi. Figury: Serce Pana Jezusa, Matki Boskiej Niepokalanej i św. Józefa umieszczone w tymże ołtarzu, sprowadzone ze Śląska. Przerobiono też ołtarz boczny – zdobiący go wcześniej obraz Jezusa Ukrzyżowanego przeniesiono do kruchty, a wstawiono sprowadzony z Warszawy obraz Matki Boskiej Częstochowskiej.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Stanisława Kostki

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis), Słonowice*. Szczecin 1992.

SŁONOWICE, pow. słupski, gm. Kobylnica, siedziba parafii (Schlönwitz)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. św. Stanisława Kostki.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. L . Böttger w swym inwentarzu opisuje średniowieczną nawę kościoła. Budowa ob. neogotyckiej nawy została rozpoczęta przed 1891r. W 1986r. remontowano wieżę.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Wieża mur. z cegły 7-8 * 12-13 * 27-29cm, w wątku wendyjskim i nieregularnym, na nierównym fundamencie z dużych, przełam. głazów, licujących z ceglany murem. Część otworów po maczulcach niezamur., tworzą one 7 reg. poziomów.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła zachowała się tylko wieża przy W ścianie dużej, neogotyckiej nawy. ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Pierw. kościół składał się z prostokątnej nawy z węższą, poprzecznie prostokątną wieżą W (Szer. wieży 6,3m; dł. 5,5m; gr. ściany W 1,08m. Szer. d. nawy 9,0m; dł. 20,15m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. W bocznych ścianach wieży w przyziemiu po 2 nisze o łukach odcink., w wyższych piętrach podobne poj. nisze, także w ścianie E. Przejście z wieży do nawy ostrołukową arkadą oprofilowaną uskokiem, szer. wewn. 1,92m, wys. 3,54m. Arkada ob. częściowo zamur., z przejściem o łuku odcink.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W o przejściu zniszcz. zapewne w czasie bud. nawy, ob. o łuku odcink. z cegły XIXw. Zach. się pierw. ostrołukowa blenda ujmująca przejście, o krawędzi oprofilowanej 2 uskokami, z łukiem okalającym z główek, szer. wewn. blendy 1,98m, wys. 3,66m. Wewn. wieży przejście ujęte niszą ostrołukową o krawędzi oprofilowanej uskokiem.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W ścianach W, N i S wieży w 1/2 wys. okienko o łuku półkołowym, w grn. części ścian 4 blendy ostrołukowe, oddzielone pasami muru szer. 2 wozówek, w grn. części 2 środk. blend niewielkie otwory dźwiękowe o łukach półkołowych. Powyżej łuków blend szer. fryz wnątkowy wys. 4 warstw cegieł. Niezachowana pierw. nawa kościoła była częściowo oszkarpowana 1-uskokowymi przyporami, w narożu N-E przypora ustawiona była przekątnie, naroże S-E pozbawione było przypory. Pierw. okna wewn. nawy umieszczone były w ostrołukowych niszach, w końcu XIXw. zachowanych szczątkowo. Szczyt E rozczłonkowany był 8 smukłymi blendami ostrołukowymi, powyżej łuków 2 środk., najwyższych blend umieszczona była w wierzchołku szczytu mała blenda kołowa opis na podstawie ilustracji i tekstu inwentarza L. Böttgera.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Rozczłonkowanie ścian wieży szeregiem blend wzorowane jest na bocznych ścianach wieży kościoła NMP w Sławnie, której wystrój naśladowano w 10 wieżach okolicznych kościołów wiejskich. Wysokie, gęsto rozmieszczone blendy pierwowzoru uległy jednak w Słonowicach, tak jak w większości wiejskich naśladownictw, redukcji poprzez zmniejszenie wysokości i poszerzenie dzielących je pasów muru, wskutek czego podporządkowane zostały masywnej bryle wieży. Podobny proces miał miejsce w Marszewie k. Ustki, oraz w Rzyszczewie i Kwasowie k. Sławna.

DATOWANIE. Łuki ostre blend, oraz półkołowe mniej istotnych otworów pozwalają datować wieżę na okres po połowie XV w. Formy dawnej nawy również świadczą o powstaniu kościoła w tym okresie.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Schlawa, s.120-123, rys.135 (rzut średniowiecznego kościoła, 136 rzut elewacji E nawy). Datowanie: najpóźniej XV w.
2. Schematyzm..., s.326-327. Datowanie: wieża z XIV w.

Fot. 45. Słonowice; kościół p.w. św. Stanisława Kostki, 2004.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

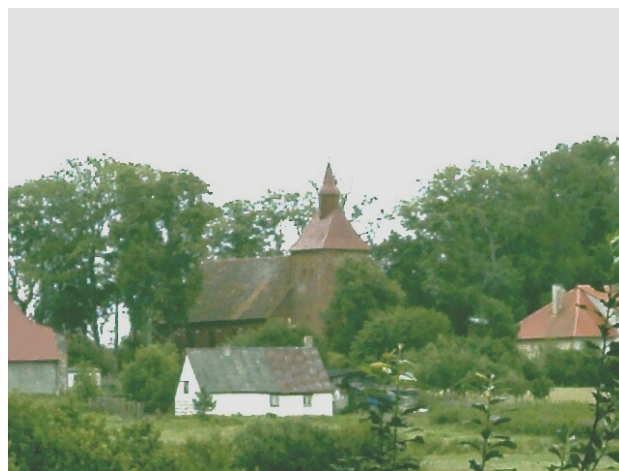

Fot. 46. Słonowice; kościół p.w. św. Stanisława Kostki, widok od południowego-wschodu. 2024.
Źródło; strona, Diecezja Koszalińsko-Kołobrzeska. Słonowice.

Fot. 47. Słonowice; kościół, 2004
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Fot. 48. Słonowice; kościół, 2004.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

15. STOWIĘCINO, pow. słupski, gm. Główny

Historia kościoła pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika

(Źródło: „Historia parafii”)

Kościół parafialny p.w. św. Stanisława Biskupa Męczennika, murowano-szachulcowy z XV wieku, przebudowany w XVIII wieku.

Z XV wieku, zachowała się jedynie wieża gotycko-renesansowo-barokowa. Nawa pochodzi z XVII wieku (przebudowana w 1963 roku), ambona z 1632 roku, prospekt organowy z początku XIX wieku, epitafium Barbary von Zastrowen. W nowym ołtarzu obraz „Ukrzyżowanie” z XVII wieku.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Stowięcino. Szczecin 1992.

STOWIĘCINO, pow. słupski, gm. Główny, siedziba parafii (Stojentín)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół p.w. św. Stanisława B.M.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Kościół w Stowięcinie wzmiankowany po raz pierwszy w 1519r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Nawę dawnego kościoła wraz z zakrystią rozebrano w 1961r., pozostawiając jedynie wieżę; w latach 1961-63 na tym samym planie wzniesiono nową nawę.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku uniemożliwia ustalenie materiału lica zewnętrznego, wewnątrz wieży lico ścian czysto ceglane, pokryte cienką warstwą tynku. Wg opisu L. Böttgera kościół był budowlą wykonaną w technice mieszanej, z kamienia polnego i cegły.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła, którego nawa przedłużona została ok. 1740r. o część ryglową, zachowała się jedynie wieża.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wieża poprzecznie prostokątna, szer. 8,0m; dł. 6,3m; gr. ściany W pomiędzy filarami wewn. 1,42m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża o konstrukcji z mało wydatnymi wewnętrznymi filarami wroźnymi, filary we wroźnikach W zakończone odsadzkami, we wroźnikach E nieco wyższe, powiązane konstrukcyjnym ostrołukiem w ścianie E. Wieża otwarta na nawę pełną szerokością wnętrza aż po strop, pierwotny otwór niezachowany.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W duży, ostrołukowy o łuku lekko załamany w nasadach, oprofilowany 3 uskokami, szerokość portalu 3,08m, przejścia 2,05m; wys. przejścia 3,96m.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W górnej części bocznej ściany N 2 wysokie, smukłe blendy ostrołukowe o łukach lekko załamanych w nasadach, o krawędziach oprofilowanych 2 uskokami. W górnej części każdej z blend otwór dźwiękowy o łuku odcinkowym, którego krawędź tworzy dodatkowy trzeci uskok.

W górnej części ścian W i S po 2 smukłe otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych, w głębi otworów łuki te obniżają się 4 uskokami. Ściana E ponad dachem nawy bez blend i otworów.

Wieża nakryta hełmem o kształcie 8-bocznego ostrosłupa, przechodzącym u podstawy w mniej nachylony dach czterospadowy.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Dekoracja ściany N wieży w Stowięcinie jest zapewne naśladownictwem blend członujących ściany boczne wieży kościoła św. Jakuba w Lęborku, choć podobny wystrój otrzymała też wieża kościoła w Pucku.

Duży ostrołukowy portal o kilkuuskokowych ościeżach jest typową formą portalu w wieżach kościołów wiejskich regionu Słupska i Sławna. Załamanie łuku w nasadach ma analogie w formach okien i portali kościołów w Tychowie (między Białogardem i Połczynem), oraz w Pęczerninie (k. Drawska) z 1. poł. XVIw., załamanie to jest tam jednak znacznie silniejsze.

DATOWANIE. Forma portalu i blend wieży, wraz z charakterystycznym załamaniem ich łuków pozwalają datować wieżę na 1. połowę XVIw., być może przed 1519r.

Na podstawie opisu L. Böttgera i inwentaryzacji do PT budowy nowej nawy nie sposób ustalić, czy wieża wzniesiona była równocześnie z dawną nawą, czy też była od niej młodsza.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp. s.33. Bez datowania.
2. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.30. Datowanie: XVw.
3. B. Białas, T. Leszczyna, Projekt techn.- rob. przebudowy kościoła w Stowięcinie, Koszalin 1961 (1:50). Projekt w zbiorach WKZ w Słupsku.
4. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki powiatu..., s.98. Datowanie: zapewne XVw.
5. H. Schulz, Pommersche..., s.90, fot. 212 (widok na kościół od NW). Bez datowania.
6. Schematyzm..., s.271. Datowanie: XVw.

Fot. 49. Stowięcino, kościół. Autor; Kenraiz.

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Saint_Stanislaus_church_in_Stowi%C4%99cino#/media/File:Stowiecino_kz2.JPG

Fot. 50. Stowięcino, kościół. Autor; Kenraiz.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/Stowiecino_kz1.JPG

16. STRZELINO, pow. słupski, gm. Słupsk

Historia kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół w Strzelinie został pobudowany w XV w.- z zabytkowego wyposażenia zachowała się XV wieczna chrzcielnica, dzwony z 1585 i 1599 roku, XIX- wieczne ławki, empora muzyczna i prospekt organowy.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis), Strzelino*. Szczecin 1992.

STRZELINO; pow. słupski, gm. Słupsk, parafia Bruskowo Wielkie (Gross Strellin 1286 Strelinow, 1294 Strelino, 1364 Strelyn, 1493 Strellin)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny p.w. św. Antoniego Padewskiego.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. W 1364r. Wzmiankowany proboszcz w Strzelinie, w 1493r. Kościół.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Murowany z cegły 7-8 * 13,5-14 * 28-29cm w wątku nieregularnym, miejscami wendyjskim, nieznacznie wystający nad poziom terenu fundament z przełamanymi głazów, nieliczne pojedyncze głazy w licu W przęsał ściany S.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA.

Kościół przebudowano w znacznym stopniu w XIX w., powiększając go o nowe części w skromnym kostiumie neogotyckim: od W wieżę z ryglową częścią górną, od E absydę, od S kruchtę z lożą kolatorską. Wymieniono część lica ścian. Pierwotny detal zachował się częściowo w oknach i w szczycie E.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Prostokątna sala bezwieżowa, (szer. 7,1m; dł. 13,2m; grubość ścian bocznych między lizenami 0,47m).

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. Przejścia z wieży i kruchty do nawy ostrołukowe, bez profili, z XIX w. Ostrołukowa nisza w ścianie E wykuta po 1945r.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Brak śladów pierwotnych portali.

OKNA (tylko średniowieczne). W przęśle W ściany S zachowało się pierwotne okno ostrołukowe, o łuku ułożonym z wozówki i 2 główek na przemian, szer. 0,98 m, wewnątrz nawy lekko rozglifione. Ościeża okien ściany N częściowo także z cegły gotyckiej, częściowo zrekonstruowane w XIX w.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Kościół oszkarpowany, proste przypory narożne mało wydatne, dwuuskokowe; pośrodku ścian bocznych zamiast przypór nie wydatne (0,15cm) lizeny szer. 0,59m, bez uskoków. Górne końce przypór i lizen łączy licujący z nimi pas muru poniżej gzymsu podokapowego z XIX w., między lizenami nadwieszony nad ścianą dwoma drobnymi uskokami. Pas ten wraz z lizenami i przyporami dzieli płaszczyznę ścian na 3 płytkie, prostokątne płyciny. Górne części lizen i niemal cały górny pas wykonane są obecnie z cegły XIX w., należy jednak przypuszczać, że cegłą tą odnowiono pierwotną formę podziału ścian. Szczyt E rozczłonkowany 8 wąskimi blendami ostrołukowymi; łuki obecnie w całości z cegły XIX w., jednak na podstawie negatywu fragmentów zamknięć dwóch blend można sądzić, że pierwotne blendy również posiadały łuki ostre. Blendy zgrupowane są w 4 pary, podział ten jest jednak dyskretny, gdyż pasy muru między blendami w parze i pomiędzy parami różnią się tylko nieznacznie szerokością odpowiednio główki i wozówki; jedynie w osi szczytu pary najwyższych blend oddzielone są główką + wozówką. Szczyt W w całości z XIX w.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Podział lizenami ścian bocznych kościoła na szereg płytkich, prostokątnych, zamkniętych od góry płycin jest rozwiniętym na płaską ścianę prostokątnej nawy systemem elewacji ośmiobocznej kaplicy św. Jerzego w pobliskim Słupsku, wzniesionej przed 1492r. (A. Grzybkowski, *Centralne kaplice gotyckie...*, s.125). W stosunku do pierwowzoru w Strzelinie pominięto drobne profile w krawędziach lizen i górnego pasa. Szczyt E kościoła należy do dość licznej grupy podobnych rozwiązań szczytów kościołów wiejskich okolic Sławna i Słupska z 2 poł. XV w. (np. Zębowo, Kwasowo, niezachowany szczyt w Swołowie, szczyty wieży w Sławsku).

DATOWANIE. Charakterystyczna struktura ścian kościoła, wzorowana na słupskiej kaplicy św. Jerzego, pozwala datować kościół na koniec XV w., zapewne krótko przed 1493r.

LITERATURA.

1. L. Böttger, *Die Bau- u. Kunstdenkmäler...*, Kr. Stolp, s.99. Bez datowania.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, *Zabytki...*, s.99. Datowanie: XVw.
3. H. Schulz, *Pommersche...*, s.89-90. Bez datowania.
4. P. Maliszewski, *Zabytki...*, z.6, s.30. Datowanie: XVw.
5. *Schematyzm...*, s.330-331. Datowanie: XVw.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. W 1364r. Wzmiankowany proboszcz w Strzelinie, w 1493r. Kościół.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Murowany z cegły 7-8 * 13,5-14 * 28-29cm w wątku nieregularnym, miejscami wendyjskim, nieznacznie wystający nad poziom terenu fundament z przełamanymi głazów, nieliczne pojedyncze głazy w licu W przeszła ściany S.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Kościół przebudowano w znacznym stopniu w XIX w., powiększając go o nowe części w skromnym kostiumie neogotyckim: od W wieżę z ryglową częścią górną, od E absydę, od S kruchtę z lożą kolatorską. Wymieniono część lica ścian. Pierwotny detal zachował się częściowo w oknach i w szczycie E.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Prostokątna sala bezwieżowa, (szer. 7,1m; dł. 13,2m; grubość ścian bocznych między lizenami 0,47m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. Przejścia z wieży i kruchty do nawy ostrołukowe, bez profili, z XIX w. Ostrołukowa nisza w ścianie E wykuta po 1945r.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Brak śladów pierwotnych portali.

OKNA (tylko średniowieczne). W przeszle W ściany S zachowało się pierwotne okno ostrołukowe, o łuku ułożonym z wozówki i 2 główek na przemian, szer. 0,98 m, wewnątrz nawy lekko rozglifione. Ościeża okien ściany N częściowo także z cegły gotyckiej, częściowo zrekonstruowane w XIX w.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Kościół oszkarpowany, proste przypory narożne mało wydatne, dwuuskokowe; pośrodku ścian bocznych zamiast przypór nie wydatne (0,15cm) lizeny szer. 0,59m, bez uskoków. Górne końce przypór i lizen łączy licujący z nimi pas muru poniżej gzymsu podokapowego z XIX w., między lizenami nadwieszony nad ścianą dwoma drobnymi uskokami. Pas ten wraz z lizenami i przyporami dzieli płaszczyznę ściany na 3 płytkie, prostokątne płyciny. Górne części lizen i niemal cały górny pas wykonane są obecnie z cegły XIX w., należy jednak przypuszczać, że cegłą tą odnowiono pierwotną formę podziału ścian. Szczyt E rozczłonkowany 8 wąskimi blendami ostrołukowymi; łuki obecnie w całości z cegły XIX w., jednak na podstawie negatywu fragmentów zamknięć dwóch blend można sądzić, że pierwotne blendy również posiadały łuki ostre. Blendy zgrupowane są w 4 pary, podział ten jest jednak dyskretny, gdyż pasy muru między blendami w parze i pomiędzy parami różnią się tylko nieznacznie szerokością odpowiednio główki i wozówki; jedynie w osi szczytu pary najwyższych blend oddzielone są główką + wozówką. Szczyt W w całości z XIX w.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Podział lizenami ścian bocznych kościoła na szereg płytkich, prostokątnych, zamkniętych od góry płycin jest rozwiniętym na płaską ścianę prostokątnej nawy systemem elewacji ośmiobocznej kaplicy św. Jerzego w pobliskim Słupsku, wzniesionej przed 1492r. (A. Grzybkowski, Centralne kaplice gotyckie..., s.125). W stosunku do pierwowzoru w Strzelinie pominięto drobne profile w krawędziach lizen i górnego pasa. Szczyt E kościoła należy do dość licznej grupy podobnych rozwiązań szczytów kościołów wiejskich okolic Sławna i Słupska z 2 poł. XV w. (np. Zębowo, Kwasowo, niezachowany szczyt w Swołowie, szczyty wieży w Sławsku).

DATOWANIE. Charakterystyczna struktura ścian kościoła, wzorowana na słupskiej kaplicy św. Jerzego, pozwala datować kościół na koniec XV w., zapewne krótko przed 1493r.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.99. Bez datowania.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.99. Datowanie: XVw.
3. H. Schulz, Pommersche..., s.89-90. Bez datowania.
4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.30. Datowanie: XVw.
5. Schematyzm..., s.330-331. Datowanie: XVw.

Fot. 51. Strzelino, widok od południowego wschodu, 2021. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Fot. 52. Strzelino, widok od wschodu, 2021. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. 53. Strzelino, widok od południa, 2021. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. 54. Strzelino, widok od południowego wschodu, 2021. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

17. SWOŁOWO, pow. słupski, gm. Słupsk

Historia kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół w Swołowie jest najciekawszym i najstarszym zabytkiem architektonicznym, pochodzi z XV w. Z zabytkowego wyposażenia zachowały się XIX wieczne empory i drewniany prospekt organowy.

Opis architektoniczny kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Swołowo, Szczecin 1992.

SWOŁOWO, woj. słupskie, gm. Słupsk, parafia Bruskowo Wielkie (Schwołow- 1240 Zolow)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny p.w. Wniebowzięcia NMP.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. W 1522r. połączono parafie w Swołowie i Bruskowie Wielkim.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. W 1618r. wykonano hełm wieży (data na chorągiewce). Po 1867r. nawę przedłużono ku E i dobudowano poligonalną neogotycką absydę.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku utrudnia ustalenie materiału. Przy powierzchni terenu w wieży i nawie spod tynku odsłania się kilka dużych, przełamanych głazów nierównego fundamentu (największy głaz o średnicy 1,7m); wyżej w drobnych ubytkach tynku widoczna cegła gotycka. Wg L. Böttgera kościół z cegły na gotyckim fundamencie.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Kościół zachował wieżę i boczne ściany nawy, ściana S w większości zasłonięta przez dobudówkę; ściana E zniszczona wskutek przedłużenia nawy. Pierwotny detal zachował się tylko w portalu W i być może w przyporach.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Krótka prostokątna sala z zapewne równoczesną, poprzecznie prostokątną wieżą W o szerokości nieznacznie mniejszej niż nawa. Szer. nawy 6,7m, wieży 6,37m; dł. pierwotna nawy 9,7m, wieży 5,3m, całego pierwotnego kościoła 15,0m. Grubość ścian nawy 0,6m, ściany W wieży 0,92m. Prostokąt nawy nieumiarowy, zwężał się ku E o ok. 0,5m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. Między bocznymi ścianami nawy pierwotnej i dobudowanej w XIXw. brak jakiegokolwiek cezur. W ścianie W nawy przy wroźniku NW nisza o łuku odcinkowym szer. 1,0m, gł. 0,28, w jej głębi widoczna powierzchnia dużego, nieobrobionego głazu. Wieża otwarta na nawę niemal całą szerokością wnętrza, otwór ten w górnej części, nad stropem nawy, zamyka ostrołukowa arkada. Szer. arkady 4,0m; szer. wnętrza wieży 4,54m.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży ostrołukowy, oprofilowany w pionowych ościeżach 2, w archiwolcie 3 uskokami, łuki zewn. uskoków silnie przegięte w nasadach, szer. portalu 1,82m, przejścia 1,23m; wys. odpowiednio 3,14 i 2,63m.

OKNA (tylko średniowieczne). Obecne okna duże, ostrołukowe z XIXw. Na zamieszczonym przez L. Böttgera rzucie elewacji E widoczne 2 okna zapewne pierwotne, ostrołukowe, oprofilowane uskokiem.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa oszkarpowana, przypory jednouskokowe, w narożach ustawione prosto, skrajne przypory W nawy przypadają właściwie w narożach E wieży. Przypora obecnego naroża NE, z XIXw., podobna do pozostałych, lecz wyższa. W narożu SE przypory brak.

Niezachowana ściana E (rzut u L. Böttgera) posiadała między przesuniętymi z osi symetrii ku N oknami małą niszę prostokątną. Szczyt E rozczłonkowany był 6 blendami, z których 2 najwyższe zamknięto ostrołukami; 4 pozostałe- półostrołukami.

Wieża pozbawiona wystroju, w górnej części każdej ze ścian po 2 małe prostokątne otwory dźwiękowe, w ścianach bocznych umieszczone w płytkich niszach o łukach odcinkowych.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Pozbawiona wystroju wieża o ciężkiej bryle nawiązuje do wież kościołów farnych okolicznych miast, przede wszystkim zapewne kościoła NMP w Słupsku.

Pierwotny szczyt nawy był uproszczoną wersją typowego dla kościołów wiejskich okolic Sławna i Słupska szczytu rozczłonkowanego najczęściej 8 ostrołukowymi blendami (np. Zębowo, Strzelino, Kwasowo- 2. poł. XVw.). Redukcja łuków blend do formy połówki łuku ostrego jest rozwiązaniem znanym w końcu XVw. w architekturze kościołów wiejskich na całym Pomorzu, zwłaszcza w okolicach Stargardu, lecz także np. w Gosławiu k. Trzebiatowa.

Wzbogacenie archiwolty portalu o 1 uskok w stosunku do pionowych ościeży jest motywem spotykanym w portalach kilku późnogotyckich wież kościołów wiejskich we wschodniej części Pomorza: w Sławsku, Starym Krakowie i Krupach (o 2 uskoki) w okolicy Sławna, oraz w Podwilczu k. Białogardu.

DATOWANIE. Łuki ostre portalu W oraz pierwotnych okien i części blend, wraz z półostrymi łukami pozostałych blend szczytu, a także ukształtowanie archiwolty portalu, pozwalają datować kościół na 4. ćwierć XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.31-32, rys.16 (rzut kościoła z 1867r., przed rozbudową), 17 rzut elewacji E z 1867r., 18 rzut elewacji N z tego samego czasu, 19 widok kościoła od NE- błędny, zawiera dobudowaną w 1867r. absydę, oraz zniszczony wówczas szczyt E. Datowanie: XIV/XVw.

2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.100, fot.48 widok od SW. Datowanie: XVw.

3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.30. Datowanie: XVw. 4. Schematyzm..., s.331. Datowanie: XVw.

Fot. 55. Swółowo, widok od zachodu, 2006. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

Fot. 56. Swółowo, widok od wschodu, 2006. Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Maria Golińska

18. USTKA, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. św. Jana Chrzciciela i św. Mikołaja⁵⁴

Kościół został poświęcony w 1356 r. Stanowił świątynię filialną kościoła w Grabnie. W kościele w Grabnie umieszczona została już później tablica z piaskowca upamiętniająca wybudowanie kościołów, tablica z następującym napisem "HEC FABRICA ECCLESIE MATRICIS WINTERSHAGEN ET EIUS FILIE STOLPMUNDE CAMINENSIS"

Świątynię wybudowano szybko, bo szybko wzrosła ilość mieszkańców osady, budulcem było drewno dębowe. Kościół posiadał ok. 200 miejsc siedzących i już w roku 1888 został zastąpiony przez nowo wybudowany kościół.

W 1590 roku, w czasie wprowadzania reformacji świątynię przejęła gmina ewangelicka.

Specjalną, dodatkową funkcję kościół spełniał jako znak nawigacyjny dzienny przez swoją niepowtarzalną na wybrzeżu Bałtyku bryłę i znak nocny przez widoczne światło w oknach kościoła.

Fot. 57. Ustka, kościół drewniany pw. św. Jana Chrzciciela i św. Mikołaja, fotografia z końca XIX w. (kościół rozebrany w 1889r.). Skan starej widokówki- prywatna kolekcja.
Źródło: Stolper Heimatkreise e.V. Stolpmünde, s. 952.
stolp.de/stolpmuende_literatur.html

19. WIESZYNO, pow. słupski, gm. Słupsk

Historia kościoła pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół pobudowano w XV w. Nie zachowały się dawne obiekty wyposażenia średniowiecznego kościoła.

Opis architektoniczny kościoła pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Wieszyno. Szczecin 1992.

⁵⁴ Stolpmünder Chronik, Hrsg. Walter Dominick 1936, Lübeck 1956

WIESZYNO, pow. słupski, gm. Słupsk, siedziba parafii (Vessin, 1284 Vesino)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół parafialny.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Proboszczowie wzmiankowani w 1364 i 1539r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. Kościół opuszczony i zniszczony po 1945r., odbudowany w latach 1973 i 1982.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa świeżego tynku uniemożliwia ustalenie materiału. Wg L.Böttgera kościół zbudowany z cegły. W cokołowej partii ściany S spod tynku odsłaniają się duże, nieobrobione głązy fundamentu.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Z pierwotnego kościoła zachowała się przede wszystkim wieża ze zmienionym przed 1891r. (data wydania inwentarza L. Böttgera) portalem W. Nawa została podczas odbudowy wzniesiona niemal w całości od nowa bez uwzględnienia przekazanych w inwentarzu pierwotnych form.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Krótka 'prostokątna sala z nieco węższą, kwadratową wieżą W. Szerokość nawy 7,7m, wieży 6,6m; dł. nawy 10,3m, wieży 6,5m, całego kościoła 16,8m. Grubość ściany W wieży 1,33m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Ściany grubo otynkowane, o wyrównanym licu. W ścianach bocznych nawy lizenom zewnEtrznym odpowiadają lizeny szer. 0,65m, występujące 0,14m przed lico, obecnie zakończone poniżej stropu, pierwotnego połączone łukami półkołowymi (L. Böttger), tworzącymi rytmiczne rozczłonkowanie ścian ślepymi arkadami. Wieża otwarta na nawę pełną szerokością wnętrza, wyżej otwór zamknięty łukiem półkołowym.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W wieży w wysokiej blendzie o zaokrąglonym łuku ostrym, o krawędzi oprofilowanej 2 uskokami, szer. zewn. 2,74m, wys. ok. 4,5m. Obecnie wysoki otwór przejścia w dolnej części zachował fragmenty zarysu rozkutego pierwotnego przejścia, zapewne o łuku półkołowym, szer. 1,83m (przejście to było węższe, gdyż okalały je 2 lub 3 uskoki).

OKNA (tylko średniowieczne). Okna obecnie duże, o łukach półkołowych, z okresu odbudowy. Rysunki w inwentarzu L. Böttgera ukazują okna mniejsze, prostokątne, zapewne z XVIIIw.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Nawa kościoła oszkarpowana, obecnie płytkie bezuskokowe lizeny różnią się od pierwotnych, 1 uskokowych przypór. Cokół betonowy z okresu odbudowy. Ściana E obecnie bez okien, jedynie w szczycie 2 małe okienka w niszach o łukach półkołowych.

Pierwotny szczyt E (opis na podstawie rysunku zamieszczonego przez L.Böttgera) oddzielony był od ściany poniżej fryzem wnątkowym, który biegł również w ścianach bocznych powyżej przypór jako fryz podokapowy. W ścianie E, bezpośrednio pod fryzem, umieszczone były 4 blendy kołowe. Szczyt rozczłonkowany był 4 blendami, których łuki ostre zach. się tylko częściowo wskutek obniżenia krawędzi.

Wieża w ścianach W, N i S rozczłonkowana jest 4 smukłymi blendami ostrołukowymi, wewnątrz 2 środkowych blend w ich górnej części małe otwory dźwiękowe o łukach półkołowych; w 2. od E blendzie niżej także małe okienko o łuku odcinkowym ujęte ostrołukową niszą. W ścianie W dolne krawędzie środkowych blend podniesione skośnie nad wierzchołkiem blendy ujmującej portal. W ścianie E przy narożach 2 analogiczne blendy z otworami dźwiękowymi. Powyżej łuków blend w ścianie E i ścianach bocznych biegnie fryz ząbkowy wys. 3 warstw 'cegieł, trapezowe szczyty naczółkowego dachu wieży z okresu odbudowy.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Pierwotny system ślepych arkad (nisz) członujących ściany wewnątrz nawy należy do nielicznych (zaledwie 9) w wiejskich świątyniach Pomorza, silnie uproszczonych naśladownictw techniki grubego muru, występującej w szeregu gotyckich kościołów pomorskich miast, m.in. w kościele NMP w Darłowie. Wielopłaszczyznowa organizacja ścian pierwowzoru sprowadzona została w Wieszynie do roli

płaskiego ornamentu. Najbliższe analogie to kościoły w Czerninie koło Kołobrzegu z 1. ćw. XVIw. i w Gardnie Wielkiej (motyw niezachowany). Dekoracja szczytu E stanowiła uproszczoną wersję częstych w okolicach Sławna i Słupska szczytów rozcłonkowanych większą na ogół ilością blend (np. szczyty w Zębowie, Strzelinie i in.).

Analogię dla rozmieszczonych pod fryzem wnekowym kołowych blend w ścianie E stanowi podobna dekoracja S ściany nawy kościoła w Rzyszczewie k. Sławna z końca XVw.

Blendy wieży wzorowane są na wystroju bocznych ścian wieży kościoła NMP w Sławnie, wieża w Wieszynie należy więc do grupy 10 naśladownictw tego motywu ze sławieńskiej fary w okolicznych kościołach wiejskich.

DATOWANIE. Ostrołukowe blendy dawnego szczytu wieży, obecność samodzielnych blend kołowych, oraz łuki półkołowe dawnych podziałów wnętrza pozwalają datować kościół na 2. połowę XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.100-103, rys.70 (plan kościoła), 71 (rzut elewacji N wieży), 72 (elewacja E), 73 (przekrój podłużny). Datowanie: XVw.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.102. Datowanie: XVw.
3. H. Schulz, Pommersche..., s.88, Bez datowania.
4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.31. Datowanie: XVw.
5. M. Ober, Architektura gotyckich..., s.272. Datowanie: XVw.
6. Schematyzm..., s.339. Bez datowania.

Fot. 58. Wieszyno, kościół pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. 59. Wieszyno, kościół pw. Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

20. WYTOWNO, pow. słupski, gm. Ustka

Historia kościoła pw. św. Franciszka z Asyżu

(Źródło „Ziemia Słupska- dzieje i kultura”)

Kościół pobudowano w XIV w. Zachowały się dawne obiekty wyposażenia średniowiecznego kościoła i tak na szczególną uwagę zasługuje- ołtarz z II połowy XVII wieku z gotyckimi rzeźbami, ambona kompilowana z elementów barokowych i neogotyckich, epitafium Marcina Westphala z 1680 roku, empora z połowy XVIII wieku oraz przepiękny prospekt organowy z XIX wieku.

Opis architektoniczny kościoła pw. św. Franciszka z Asyżu

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Wytowno. Szczecin 1992.

WYTOWNO, pow. słupski, gm. Ustka, siedziba parafii (Weitenhagen)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół parafialny p.w. św. Franciszka z Asyżu.

WIADOMOŚCI ŹRÓDŁOWE O HISTORII KOŚCIOŁA. Kościół wzmiankowany w 1482r.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. W 1880r. przeprowadzono konserwację wieży i nawy.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Gruba warstwa tynku uniemożliwia ustalenie materiału, drobny ubytek tynku w ścianie N odsłania tuż nad poziomem terenu nieobrobione głązy fundamentu. Wg L. Böttgera wieża murowana z cegły na kamiennym fundamencie.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA. Ze średniowiecznego kościoła zachowała się tylko wieża. Obecnie ryglowa nawa pochodzi z XVIIIw.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Wieża poprzecznie prostokątna, szer. 7,6m; dł. 5,8m; gr. ściany E 1,32m.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Wieża otwarta na nawę pełną szerokością wnętrza (5,18m), otwór ten zamknięty jest łukiem ostrym wys. 5,0m nad poziom podłogi. W przyziemiu w ścianach W, N i S po 2 nisze o łukach odcinkowych, gł. 0,5m; powyżej (3,8m nad poziom podłogi) szeroka odsadzka, wyznaczająca poziom pierwotnego stropu przyziemia. Wnętrze wieży w przyziemiu obecnie przedzielone poprzecznym murem z XIXw., stanowiącym podstawę chóru muzycznego.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Portal W z przejściem o łuku odcinkowym, lekko załamany w wierzchołku, ujętym szeroką ostrołukową blendą o 2 uskokowej krawędzi, łuk blendy silnie przegięty niemal załamany u nasady. Szerokość zewnętrznej blendy 2,65m, przejścia 1,41m; wys. odpowiednio 2,15 i 3,84m.

OKNA (tylko średniowieczne). W pierwotnym przyziemiu (ob. jest to poziom chóru muzycznego) na wys. 2,4m nad poziom podłogi w ścianach bocznych wieży niewielkie pierwotne okna o łukach odcinkowych, szer. 0,75m, wys. 1,08m, silnie rozglifione do wnętrza. Okna te przesunięte są znacznie ku E z osi symetrii ścian. W ścianie S poniżej małe okienko z XIXw., oświetlające przestrzeń pod obecnym chórem muzycznym.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). W ścianach W, N i S górnej części elewacji rozczłonkowana jest 2 szerokimi, wysokimi blendami o łukach odcinkowym, zawierającymi w górnej części szerokie, oprofilowane uskokiemy otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych. Bezpośrednio nad wierzchołkami odcinkowych łuków blend 2 małe blendy ostrołukowe. W ścianach bocznych wieży cała kompozycja wystroju umieszczona jest asymetrycznie, bliżej naroży E.

W ścianie E przy narożach ponad połaciami dachu widoczne są niewydatne (ok. 15cm) pionowe występy muru, szerokością odpowiadające gr ścian bocznych wieży, zakończone w

poziomie łuków dużych blend w pozostałych ścianach. Pomiedzy tymi występami 2 otwory dźwiękowe o łukach odcinkowych, nad nimi małe blendy ostrołukowe jak w pozostałych ścianach.

Krawędzie blend podkreślone są obecnie wąskimi opaskami z wygładzonego tynku, naroża S prostym boniowaniem.

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Dekoracja szerokimi blendami o łukach odcinkowych podobna jest do wystroju wieży kościoła w Lipiu k. Połczyna z 1568r., być może budowniczy z Lipia wzorowali się na wieży w Wytownie, stosując przy tym konsekwentniej łuki odcinkowe i dodając fryz ząbkowy.

DATOWANIE. Łuki odcinkowe dużych blend i przejścia portalu, występujące jednocześnie z ostrołukami mniejszych blend i ujmującej przejście portalu niszy, a także charakterystyczne przegięcie łuku tej niszy u nasady, pozwalają datować wieżę na okres ok. połowy XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Stolp, s.103. Datowanie: zapewne okres średniowiecza.

2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.104. Datowanie: XIVw.

3. H. Schulz, 'Pommersche...', s.89, fot.208 (widok od SW). Bez datowania.

4. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.31. Datowanie: XIVw.

5. Schematyzm..., s.274. Datowanie: XIVw.

Fot. 60. Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od północnego- wschodu.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. 61. Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od południowego- wschodu.

Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. 62. Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od południa.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

Fot. 63. Wytowno, widok na kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, od południowego wschodu.
Źródło; Archiwum Władysława Golińskiego.

Fot. Władysław Goliński

21. ZĘBOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica

Historia kościoła pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych

Rejestr zabytków: A-225 (karta adresowa)

Kościół wzniesiono prawdopodobnie w XV wieku w stylu gotyckim, ale z niego zachowała się tylko wieża frontowa (hełm z XX w.). Kościół wraz z położonymi obok zabudowaniami plebanii spłonął 7 lipca 1773 roku. W krótkim czasie odbudowano go. Zachowano większą część starych murów. Zakończenie prac w 1777 roku uwieczniono wiatrową chorągiewką umieszczoną na dachu wieży. Przy ścianie południowej najprawdopodobniej w pierwszej połowie XIX wieku dobudowano przybudówkę z zakrystią w stylu neogotyckim. W wieży na nadprożu neogotyckich drzwi umieszczono inskrypcję: „Paul v. Below - Reddentin, 1896, W.v. Zitzewitz - Zitzewitz”. W 1932 roku wykonano renowację budowli. Wówczas w północną ścianę nawy, po stronie zewnętrznej wmurowano płytę nagrobną z końca XVIII w. upamiętniającą von Belowów.

Opis architektoniczny kościoła pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych

Poniższy opis jest sporządzony na podstawie opracowania: Marek Ober; *Katalog architektury średniowiecznych kościołów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)*, Zębowo. Szczecin 1992.

ZĘBOWO, pow. słupski, gm. Kobylnica, parafia Pałowo (Symbow)

WEZWANIE KOŚCIOŁA. Kościół filialny p.w. MB Wspomożenia Wiernych.

WIADOMOŚCI O PRZEBUDOWACH, ZNISZCZENIACH, KONSERWACJI KOŚCIOŁA. W 1775r. dobudowano od „N” lożę kolatorską. W 2. poł. XIXw. kościół spłonął, odbudowano go z wykorzystaniem starych murów.

CZY KOŚCIÓŁ JEST ORIENTOWANY? Orientowany.

MATERIAŁ BUDOWLANY, TECHNIKA MURARSKA. Nawa grubo otynkowana, co bardzo utrudnia ustalenie materiału. Przy powierzchni terenu odsłaniają się miejscami w części „E” ściany „N” nieobr. głązy nierównego fundamentu, w ścianie „S” także cegła gotycka. Szczyt „E” ceglany. Wieża z cegły $8 \times 12 \div 13 \times 27$ cm, w dolnej części ścian bocznych także pojedyncze nieobrobione głązy, chaotycznie rozmieszczone w licu.

Wątek ceglanych murów bardzo nieregularny, w ścianach bocznych resztki 2 warstw tynku, ściana E ponad dachem nawy otynkowana. Bardzo reg. rozmieszczone otwory po maczulcach tworzą w ścianach bocznych 9 poziomów, w ścianie W zamurowane.

STOPIEŃ ZACHOWANIA PIERWOTNEJ, ŚREDNIOWIECZNEJ SUBSTANCJI KOŚCIOŁA.

Ze średniowiecznego kościoła zach. się wieża i zapewne większość murów nawy, z całą pewnością pierw. są: ściana E ze szczytem i fragment ściany S w zakrystii. Zachowany detal to 2 portale i dekoracja szczytu E. Od N dobud. wejście na niezachowaną lożę kolatorską, od S ładna neogotycka zakrystia z 1. poł. XIXw. Okna w całości przekształcone w XIXw. Wydłużona prostokątna sala z zapewne równoczesną (tynki uniemożliwiają ustalenie chronologicznego stosunku obu części kościoła), węższą, poprzecznie prostokątną wieżą W. Szer. nawy 8,0m, wieży 5,96m; dł. nawy 20,1m, wieży 5,2m, całego kościoła 24,9m; gr. ścian nawy 0,74m, ściany W wieży 0,82m. Ściany grubo otynk., o wyrównanym licu. Wewn. zakrystii portal S nawy z przejściem o łuku odcink., ujętym blendą ostrołukową o krawędzi oprofilowanej uskokiem, w dln. części pion. ościeży uskok niszy skutny, (powstała w ten sposób forma podobna nieco do renesansowych nisz siedziskowych w ościeżach portali. Szer. zewn. blendy 2,0m, jej wierzchołek przypada nad stropem zakrystii; szer. przejścia 1,37m, wys. 2,13m. Wieża otwarta na nawę ostrołukową arkadą szer. 2,32m, wys. 4,8m (nieco niższą, niż ob. strop nawy). Łuk arkady wykonany jest z promieniowo ułożonych na

przemian 2 główek i wozówki, z łukiem okalającym z wozówek. Wieża o konstrukcji z niewydatnymi filarami wroźnymi, występującymi ze ścian W i E.

ROZWIĄZANIE PRZESTRZENNE. Portal W wieży ostrołukowy, oprofilowany 2 uskokami (wewn. uskok zasłonięty przez drewn. ościeżnicę drzwi), z łukiem okalającym z główek, szer. portalu 2,07m, przejścia 1,55m; wys. odpowiednio 3,39 i 3,12m. Okna duże, o łukach półkołowych załamanych w nasadach, z okresu odbudowy kościoła w XIXw. Brak śladów okien pierw.

OPIS WNĘTRZA KOŚCIOŁA. Kościół częściowo oszarpowany. Przy W narożach wieży pierw. proste, wydatne (0,6÷0,72m) przypory 1- uskokowe (!). W nawie przypory 1- uskokowe w narożu NW, w części W ściany N, oraz w ścianie S w pobliżu naroża SW; oraz 3 przypory 2- uskokowe przy ścianie E, w narożach ustawione przekątnie. Brak części przypór ściany S jest być może następstwem odbudowy w XIXw.

PORTALE NA ZEWNĄTRZ KOŚCIOŁA. Szczyt E nawy oddzielony jest od ściany poniżej pochyłą, pokrytą blachą odsadzką, rozczłonkowany 6 smukłymi blendami ostrołukowymi, między ich łukami 5 blend kołowych. Wierzchołek szczytu i 7 niewielkich sterczyn (rozmieszczonych bez związku z kompozycją blend) zrekonstruowane zostały w XIXw. z cegły maszynowej.

OKNA (tylko średniowieczne). Wieża pozbawiona jest dekoracji blendami, w górnej części ścian W, N i S po 4 otwory dźwiękowe o łukach półkołowych, oprofilowane uskokiem, rozmieszczone po 2 w dwóch poziomach, pod samym okapem dachu pośrodku ścian mały otwór o łuku półkołowym. W ścianie E ponad dachem nawy 2 otwory dźwiękowe i mniejszy otwór powyżej jak w pozostałych ścianach.

OPIS ZEWNĘTRZNY KOŚCIOŁA (oprócz okien i portali). Szczyt E kościoła w Zębowie stanowi jedną z najlepszych realizacji, wyróżniającą się zwielokrotnieniem blend kołowych, popularnego w kościołach wiejskich okolic Sławna i Słupska typu szczytu rozczłonkowanego szeregiem (od 4 do 14) najczęściej ostrołukowych blend (np. szczyty w Kwasowie, Strzelinie, Niemicy, Pieszczu i Karwicach).

WIDOCZNE W ARCHITEKTURZE KOŚCIOŁA ODZWIERCIEDLENIA WPŁYWÓW INNYCH BUDOWLI, EWENTUALNE WPŁYWY NA INNE BUDOWLE. Masywne, nierozczłonkowane elewacje wieży wzorowane są zapewne na wieży kościoła NMP w Darłowie, natomiast zdwojenie par otworów dźwiękowych i związane z tym pewne złagodzenie masy górnej partii murów nie ma analogii w architekturze okolicznych miast. Motyw ten skopiowano później, redukując dolną parę do pojedynczego otworu, w wieży kościoła w niedalekim Pieszczu. Pełnym wyjątkiem na terenie Pomorza są przypory przy narożach W wieży- najbliższą analogię stanowi (odosobniona także w architekturze obszaru Prus) wieża kościoła NMP w Gdańsku. Możliwa jest również inna geneza tego motywu- nawiązanie do fasady W kościoła NMP w Sławnie, którą wskutek obudowania wieży przedłużonymi nawami bocznymi również flankują prostopadłe do ścian bocznych przypory narożne. Przypory wieży w Zębowie byłyby wówczas silnie zredukowanym odpowiednikiem ścian i przypór naw bocznych ze sławieńskiej fasady.

DATOWANIE. Forma szczytu E z blendami ostrołukowymi i kołowymi, ostrołuki portali, łuk odcink. przejścia portalu S oraz półkołowe łuki otworów dźwiękowych wieży pozwalają datować kościół na ok. 3. ćwierci XVw.

LITERATURA.

1. L. Böttger, Die Bau- u. Kunstdenkmäler..., Kr. Schlawe, s.135. Bez datowania.
2. F. Mamuszka, J. Stankiewicz, Zabytki..., s.105. Datowanie: XVw.
3. P. Maliszewski, Zabytki..., z.6, s.31. Datowanie: XVw.
4. Schematyzm..., s.321. Datowanie: pocz. XVw., z fragmentami gotyckimi.

Fot. 64. Zębowo, kościół- widok od wschodu, 2006.

Fot. Maria Golińska

Fot. 65. Zębowo, kościół- widok od zachodu, 2006

Fot. Maria Golińska

Literatura

L. p.	Autor	Tytuł	Wyd.
1.		Schematyzm diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej	Koszalin 1983
2.	Böttger L.;	Die Bau- und Kunkstdenkmäler des Regierungsbezirks Köslin, H. 1, Kr. Köslin und Colberg Körlin, Szczecin 1889 H. 2, Kr. Belgard, Szczecin 1890 H. 3, Kr. Schlawe, Szczecin ok. 1890 H.4, Kr. Stolp, Szczecin 1894	
3.	Heyden H.;	Kirchen Pommerns und ihre Weihetitel, ein Beitrag zur Patrozinienkunde	Baltische Studien N. F., Bd. 45, 1958, s. 43- 70
4.	Heyden H.;	Neue Aufsätze zur Kirchengeschichte Pommerns, Köln- Graz 1965, IX., Zur Geschichte der Kirchen im Lande Stolp bis zum 18. Jehrhrundert, s. 178-204	
5.	Kohte J.	Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Köslin, Bd. III, Die Kreise Schivelbein, Dramburg, Neustettin, Bublitz und Rummelsburg	Szczecin 1934
6.	Machura Halina, Machura Zdzisław, Madelä Zofia	Przedziwne dzieje kościoła i zakonu norbertanek w Słupsku	Słupsk 2004
7.	Maliszewski P.;	Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, z. 6, woj. Koszalińskie	Warszawa 1971
8.	Mamuszka F., Stankiewicz J.	Zabytki powiatu słupskiego, Biblioteka Słupska t. 8	Poznań 1962
9.	Mroczo T., Arszyński M.	Architektura gotycka w Polsce t. I- IV	Warszawa 1995
10.	Ober Marek	Architektura gotyckich wież kościelnych na Pomorzu Zachodnim	Materiały Zachodniopom. t. XXIV, Szczecin 1978, s. 247- 282
11.	Ober Marek;	<i>Katalog architektury średniowiecznych kościółów wiejskich Pomorza Zachodniego (maszynopis)</i>	Szczecin 1992
12.	Schulz H.	Pommersche Dorfkirchen östlich der Oder. Ein Buch der Erinnerungen	Herford 1963